Ziua Internațională a Romilor

Colecție de eseuri semnate de studenții de la Secția de Limba și Literatura Rromani Universitatea din București

Volum coordonat de
Alexandru Zamfir
Luiza Medeleanu

ROMA EDUCATION FUND
Invest | Educate | Engage

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
VIRTUTE ET SAPIENTIA

Cuprins

Cuvânt înainte 3

Prefață 5

Forme de discriminare şi abuzuri asupra rromilor din România în perioada pandemiei de Coronavirus ... 7

Obiceiuri și meserii în comunitatea de rromi din localitatea Hideaga județul Maramureș 13

Metafore conceptuale și elemente sincretice în descântecul rrom *Drabarimos khamesqe śuko* 17

Deportarea rromilor în Transnistria în memoria colectivă 23

Despre școala de muzică rromă și problemele cu care se confruntă muzicianul rrom contemporan 28

Superstiții rrome din comunitatea Mănăștirel, jud. Cluj 32

Vocabular specific în comunitatea de rromi, Finteușu Mic, județul Maramureș 36

Particularități culturale ale populației rrome în psihologia suferinței 39

Provocări lexicale - vegetația în limba rromani 44

Gânduri, cugetăti, poezii... 48

Cuvânt înainte

Anul acesta, pe 8 aprilie 2021, marcăm 50 de ani de la primul *Congres Internaţional al Romilor*. În 1971, la Orpington, lângă Londra, delegații alcătuite din cetățeni romi provenind din nouă țări europene s-au reunit pentru a-și revendica locul meritat și demn printre celelalte popoare ale lumii. Conștienți sau nu la vreme respectivă, aceștia au format o adevărată temelie pentru dezvoltarea mișcării politice și culturale rome internaționale de mai târziu.

Cu această ocazie, **Fundația Roma Education Fund** alături de **Secția de Limba și Literatura rromani**, din cadrul Departamentului de Hungarologie, Studii Iudaice și Rromani, al Facultății de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București, au lansat studenților de la secția de rromani o provocare - să redacteze o serie de eseuri pe teme alese de către ei, care să aibă legătură cu momentul aniversar: sărbătorirea a 50 de ani de la prima adunare internațională a romilor. Astfel, cele mai bune zece eseuri au fost incluse în această lucrare omagială.

Veți regăsi printre temele abordate de studenți, subiecte de actualitate precum: *imaginea romilor în mass-media în contextul pandemiei de Coronavirus*, sau *Holocaustul romilor și reprezentarea acestuia în memoria colectivă din rândul tinerilor*, teme care ating latura psihologică precum cea a *particularităților culturale ale suferinței la romi*, sau subiecte din sfera muzicii, dar privite în mod diferit, cum ar fi: *problemele cu care se confruntă muzicienii romi contemporani*. O parte dintre studenți, au ales să-și onoreze comunitățile natale, promovând *meșteșugurile tradiționale* sau *credințele populare* din aceste comunități, precum și *particularitățile lingvistice dintr-o comunitate*, pe de o parte, sau *unele provocări de natură lexicală de la nivelul dialectelor și cel al limbii romani comune*, pe de altă parte. Totodată, lucrarea cuprinde și aspecte privind literatura romă, atât prin *analiză de folclor rom*, precum și prin creații literare proprii, prin includerea unor *poezii*.

Toate cele zece lucrări au ca temă transversală promovarea culturii și identității culturale rome, majoritatea punctând dorința studenților de a trage un semnal de alarmă asupra realităților sociale cu care se confruntă romii în prezent. Subiectele prezentate urmăresc, pe de o parte, să contrabalanseze imaginea, uneori deformată, a romilor din mentalul colectiv, iar pe de altă parte să atragă atenția asupra unor realități precum: discriminarea, ignoranța sau absența din spațiul public a elementelor de istorie, specific cultural sau mentalitate romă. Astfel, tematica abordată are, pe de o parte, rolul de a familiariza cititorii cu elemente de limbă, istorie și cultură romă și,

pe de altă parte, de a prezenta anumite realități din viața cotidiană a romilor, prin prezentarea unor situații, evenimente, sau gânduri, păreri și chiar sentimente, toate acestea într-o notă profund personală.

Drept urmare, dorim să scoatem în evidență și acest aspect al lucrărilor realizate de către studenți, observând pe parcursul atelierelor de lucru dorința crescută a acestora de a-și exprima propriile gânduri sau trăiri, în special atunci când acestea erau în strânsă legătură cu propriile experiențe. Astfel că, dincolo poate de micile stângăcii, specifice perioadei de dezvoltare din diferiții ani de studiu, toate lucrările sunt extrem de valoroase mai ales din această perspectivă a dimensiunii personale prin care sunt redate, importante fiind și energia și vibrația din spatele acestora, acelea ale unor voci care se vor auzite și, de ce nu, luate în seamă!

Nu în ultimul rând, culegerea de eseuri poate fi utilizată și ca material didactic, atât la clasele la care se predau limba sau istoria și tradițiile romilor, precum și la celelalte clase care vor să inițieze activități interculturale și incluzive, în special în școlile cu un număr considerabil de elevi romi. În același timp, colecția de față poate fi un material util tuturor celor care doresc să se apropie mai mult de imaginea lărgită a romilor și să cunoască mai în detaliu aspecte ale identității culturale rome.

Asist. univ. dr. Alexandru Zamfir, expert educațional REF România
Asist. univ. colab. drd. Luiza Medeleanu, expert educațional REF România

Prefață

Un “jubileu” – o sărbătoare ocazionată de un număr de ani, de un eveniment. Aici, e vorba de o jumătate de secol de când, în 8 aprilie 1971, la Orpington, lângă Londra, se adunaseră „visători” rromi, ce activau pe tărâm rrom de la a doua conflagrație mondială și până atunci, animați de dorința de a jalona soarta socio-culturală a rromilor de pretutindeni.

Și, ca visători înnăscuți, frați mereu cu speranța în mai bine, oamenii aceia au căzut la învoială asupra a câtorva chestiuni majore, deși cu putere de simbol: să existe o limbă și o grafie comune, știind că “niciun dialect nu e mai presus de un altul”; să se adopte un steag al rromilor; să se instituie un imn al rromilor de pretutindeni. Și cam atât. A venit vremea celui de-al doilea mare congres rrom, în 1976, la Geneva, când rromii și-au întins pârghiile afective spre tinerii de atunci, artiști, scriitori, activiști sociali ori politici, așa fiind ales un medic ginecolog (din fosta Cehoslovacia, trăitor în Elveția) ca președinte al Uniunii Mondiale Rrome, în persoana lui Jan Cibula, sau, participând, în calitate de președinte onorific al acestui înalt forum, renumitul actor american (rrom, evreu, rus) Yul Brinner.

S-a mers mai departe, a avut loc Congresul al III-lea la Göttingen (1984), iar în 1990, la al IV-lea, într-o conjunctură favorabilă – căderea zidului comunist – reuniune desfășurată la Varșovia, unde aveau să fie luate, între altele, decizii majore privitoare la limba și scrierea rromani, la promovarea lor în presă, în școli și universități, în structuri adiacente - precum școlile de vară ori cursurile intensive de limba, cultura și istoria rromilor, în producția editoriala și a emisiunilor Radio-TV.

În acest context, ca urmare a deciziile de la Congresul al IV-lea, România a fost una dintre puținele țări, care – imediat – a vibrat la această necesitate, deschizând larg poarta studierii limbii rromani în școli și la nivel universitar, încă din anul 1990. Dacă, în 1990, 55 de elevi rromi porneau în cadrul Școlilor Normale (fostele licee pedagogice) din București, Târgu Mureș și Bacău spre a se forma ca viitori învățători rromi, beneficiind în pregătirea lor și de studierea a trei ore săptămânale de rromani, următorul pas era, în 22 octombrie 1992, prin inițierea unui prim curs facultativ (opțional) de limba rromani – prima dată în învățământul superior românesc - inițiat de prof. Gheorghe Sarău la Facultatea de Limbi și Literatri Străine – Universitatea din București, cu dezvoltarea lui ulterioară, din 1997, ca secție de limba rromani (a

doua specializare), continuându-se cu programul de pregătire, la licență, ca primă specializare, din anul 2005, structură continuată până azi. Era normal ca, de la an la an, secția noastră să fie frecventată de studenți rromi și nerromi (cca 10%) din ce în ce mai interesați de profilul lingvistic și cultural al secției, mulți dintre ei finalizând programe superioare de pregătire din această perspectivă (masterat, doctorat), dar și dovedindu-se activi în direcția producerii și editării de texte rrome, de creații literare independente, din perspectiva cercetării în rromologie.

Iată, acum și aici, o astfel de dovadă, căci avem, în paginile ce coboară de la prefațator spre autori, mostre ale preocupărilor pe care câțiva dintre actualii noștri studenți din anii I, II și III de studiu, de la limba și literatura rromani le-au dat la iveală sub frumoasa și dedicata îndrumare a asist. dr. ***Alexandru Zamfir*** și asist. drd. ***Luiza Medeleanu***.

Așadar, aici observăm primii pași ai studenților incluși în acest demers editorial cu aplicație întru cercetare, având de partea lor puterea și curiozitatea tinereții, în căutarea filonului științific, în preluarea și ducerea mai departe a ștafetei de înnoire a cunoașterii. Le dorim succes, împreună cu felicitările noastre și cu mulțumiri pentru sprijinitorii unei astfel de rampe de lansare a tinerilor cercetători!

prof. univ. dr. Gheorghe Sarău

Forme de discriminare şi abuzuri asupra rromilor din România în perioada pandemiei de Coronavirus

Alexandra Bădică

Rromani – Hindi

Anul II

Având o istorie tragică, minoritatea rromă rămâne una dintre cele mai discriminate minorități din Europa. Amintesc aici *Sclavia rromilor în Țările Române* care a durat vreme de aproximativ 500 de ani, sau *Holocaustul Rromilor* din timpul celui De–al doilea Război Mondial, perioadă în care sute de mii de rromi au fost abuzaţi, maltratați, exploataţi şi în ultimă instanţă distruşi atât fizic cât şi spiritual.

Din păcate discriminarea și abuzurile la adresa rromilor continuă și astăzi, pandemia de Coronovirus amplificând chiar discursul bazat pe ură și incitare la ură împotriva rromilor, atât în media și pe rețelele de socializare, cât și în plan fizic, făcând aici referire în primul rând la atacurile autorităților asupra comunităților de rromi.

Astfel, la 50 de ani de la primul Congres Internațional al Rromilor mi-am propus să analizez tocmai acest discurs al urii și consecințele lui asupra comunității rrome. Cum într-o perioadă în care se presupune că ar trebui să fim solidari, rromii sunt marginalizați și abuzați, atât de autorități cât și de vecini, „prieteni”, cunoștințe.

Motivele pentru care mi-am propus să discut despre acest fenomen, al rasismului față de rromi în perioada Stării de Urgență sunt pe de o parte, dorința de a încerca să trag un semnal de alarmă asupra acestor tendințe rasiste ale majoritarilor cu privire la rromi, iar pe de altă parte, faptul că acest discurs al urii m-a făcut să mă simt și mai stigmatizată, în această perioadă în care aveam nevoie mai mult ca oricând să simt susținere și solidaritate din partea celorlalți, fiind o perioadă dificilă pentru toată lumea.

În luna februarie 2020, apar primele cazuri de Coronavirus în România. Din cauza presiunii resimţite la acel moment de către întreaga societate, unii dintre etnicii români au simţit nevoia să găsească vinovaţi pentru pericolul în care considerau că se află. Astfel, fără nici un fundament ştiinţific şi complet iraţional, au început să apară în spaţiul public postări scrise şi video cu caracter rasist[1] la adresa cetăţenilor de etnie rromă. Ulterior, postările au fost preluate de către presă și exploatate cu scopul creării unor ştiri de senzaţie, făcând ca impactul lor să crească exponenţial, iar rromii să fie acuzaţi neoficial de apariţia şi răspândirea virusului pe teritoriul României.

Contrar acestor idei preconcepute şi fundamental rasiste, virusul a apărut în România în data de 26 februarie 2020, când un cetăţean care nu era de etnie rromă a fost depistat pozitiv. Acesta intrase în contact cu un cetăţean italian ce vizitase România în perioada 18-22 februarie, care la revenirea în ţara de origine a fost identificat ca purtător al virusului.[2]

De asemenea, pe aceeaşi dată intra în ţară, infectat cu acelaşi virus, un fost ofiţer MAI, din rândul etnicilor români, care fusese în vacanţă în Israel. Negând faptul că a părăsit România în ultimele 14 zile, acesta a intrat în contact direct în data de 2 martie 2020 cu peste 120 de colege de la ASP sector 4, unde lucra la acea dată, cărora le-a oferit mărţişoare. Astfel, acest loc devine primul focar de Coronavirus din România.[3]

Cu toate acestea, din nevoia de a fi găsiți țapi ispășitori în perioade de criză, în spațiul public și media au început să apară din ce în ce mai multe sintagme cu caracter rasist, care s-au transformat în sloganuri aflate pe buzele multor nerromi: „Ni se întorc valorile acasă!, Acum o să avem şi mână de lucru. Specializată! În hocus-pocus."[4]

În acest context, pe 24 martie 2020 şi-a făcut apariţia pe facebook o filmare realizată într-un aeroport, unde erau prezentaţi mai mulţi cetăţeni români de etnie rromă care veneau din străinătate.[5] Pe lângă, observaţiile fundamental rasiste ale celui ce filma, în secţiunea de comentarii a acestei postări putem observa punctul de vedere al majorităţii cetăţenilor români care şi-au exprimat părerea în legătură cu videoclipul: „Unde eşti Antonescule? sau Tepeș era

---

[1] *...i-auzi…ni s-au întors valorile…,* www.facebook.com/lenaelena, 18 martie 2020
Istoria va reține că în cel de-al doilea mandat al lui Klaus Iohannis ni s-au întors valorile în țară. www.facebook.com/loopolica, 10 martie 2020
[2] *Primul caz de coronavirus în România*, www.ardealnews.ro, 26 februarie 2020
[3] *Pensionarul de la MAI care a mințit că nu a ieșit din țară are dosar penal*, www.digi24.ro, 11 martie 2020
[4] *Ni se întorc valorile acasă*, www.dan-blog.ro, 19 martie 2020
[5] *Se întorc valorile naționale!,* www.facebook.com/marius.stanciu, 24 martie 2020

bun pe vremea asta sa ii traga in teapă. Mancaiar pamantu' pana la oase. ooooo ati gresit tara!!!!! an india trebuia sa ajungeti. Cum de nau furat piese de la avion."[6]

Pe parcursul lunii aprilie atacurile rasiste au atins apogeul acestei perioade, ajungându-se la instituirea terorii în rândul rromilor de către instituţiile statului care sunt menite să apere cetăţenii şi drepturile acestora: Poliţia, Jandarmeria şi Armata.

Pe 3 aprilie 2020, după depistarea unui focar de Coronavirus în oraşul Ţăndărei din judeţul Ialomiţa, cetăţenii acestui oraş au observat, cu stupoare, prezenţa unor maşini de luptă pe străzile oraşului, ca în vreme de război.[7] Oamenii s-au panicat neştiind ce se întâmplă. Cu toate că nu a fost nici prima, nici ultima localitate din România unde a existat un focar de Coronavirus şi unde o parte dintre cetăţeni nu au respectat măsurile de carantină, ne întrebăm totuşi de ce oare a fost singurul oraş unde s-a intervenit în forţă cu poliţia şi armata? Să fie oare pentru că minoritatea rromă se găseşte aici într-o pondere mai mare decât în alte localităţi?

În data de 20 aprilie, în ziua de Paşti, apare în presă şi mass-media o ştire conform căreia un cetăţean de etnie rromă din Rahova, Bucureşti, a proferat într-un live pe o reţea de socializare cuvinte jignitoare la adresa Poliţiei Române. Poliția s-a autosesizat și a intervenit în forță însoțită de trupele SAS la petrecerea organizată de așa numitul Spartacus. Acesta a fost arestat preventiv pentru 30 de zile.[8]

Curios în acest caz, este că a doua zi după incident, apar pe profilul de facebook al inculpatului scuze adresate organelor de poliţie, cont care ulterior a fost şters. Tot în aceeaşi zi, apare în spaţiul public o poză în care se putea observa că *Spartacus* avea faţa tumefiată. Având în vedere că acesta se afla în arest preventiv, personal pot să-mi pun următoarele întrebări: Cum a reuşit să posteze acele scuze, iar mai apoi să şteargă contul? În conformitate cu ce lege a fost agresat fizic? Urmele fiind evidente şi incontestabile.

Din fericire au fost și voci din spațiul public, aparținând mișcării civice a rromilor, care au luat atitudine: „Fără nici un dubiu, legea e lege şi trebuie respectată de către toate persoanele. Poliţia trebuie să îşi facă datoria prompt dar şi în limitele legii. Însă, de unde şi până unde transformi datoria în circ şi batjocură la adresa unor persoane? Cine/ce îţi dă voie ca poliţist şi ca

---

[6] Idem

[7] *Coronavirus: Locuitorii din Țăndărei sunt păziți cu armata*, www.romania.europalibera.org, 03 aprilie 2020

[8] *Bărbatul din Bucureşti care a amenințat că răstoarnă poliţiştii îşi cere scuze,* www.alba-24.ro, 20 aprilie 2020

organizaţie formată din ofiţeri de poliţie să te manifeşti aşa?”[9], susţine Dan Doghi într-o postare pe grupul Romlink.

În timpul intervenţiei forţelor de ordine poliţiştii au crezut de cuviinţă să „salte” pentru audieri şi alţi vecini ai inculpatului, printre care femei şi copii a căror singură vină era că erau vecini cu inculpatul. Poliţia a descins în locuinţa unei mame singure cu 4 copii, i-a scos din casă şi i-a aliniat lângă gard în genunchi. O imagine tulburătoare care ne duce cu gandul la intervențiile jandarmilor din timpul Holocaustului parcă! Ulterior aceștia, inclusiv copiii, au fost duşi la secţia de poliţie, unde au avut parte de rele tratamente, limitându-li-se accesul la apă (au fost „adăpaţi” toţi dintr-un furtun) şi au fost puşi să îşi facă nevoile în curtea instituţiei, în aer liber. Copiii puşi în această situaţie (cel mai mic în vârstă de 6 ani) au învăţat două lecţii crunte chiar şi pentru un adult: teroarea şi umilinţa.[10]

Poate unul dintre cele mai grave acte de violenţă împotriva rromilor din ultimii zeci de ani a avut loc în localitatea Bolintin Vale din judeţul Giurgiu. În data de 23 aprilie 2020, apare în mediul on-line o filmare şocantă în care mai mulţi rromi erau întinşi la pământ, cu mâinile la spate şi bătuţi cu bestialitate de către şeful de post din localitatea mai sus menţionată.[11]

Din nou, printr-o reflecție retorică personală, mă întreb, oare în ce condiții omul care deserveşte o funcţie publică ajunge să fie influenţat de propriile apucături rasiste? Ar fi necesare oare anumite cursuri de formare înainte de angajarea unui funcţionar public, prin care acesta să își asume pe deplin atribuţiile și eventuale sancțiuni în urma unor abateri, ori măcar fişa postului să conţină astfel de prevederi?

Ca urmare a acestor acte de violenţă, au apărut luări de poziţii, în principal, implicându-se reprezentanți ai *Platformei civice Aresel*, care au mers în comunitate şi au studiat problema, iar apoi au înaintat scrisori către Avocatul poporului, Comisia Europeană şi către Preşedintele României. Ca urmare a acestor sesizări s-a anunţat demiterea şefului de post, care ulterior (la mai puţin de o lună de la incident) a fost repus în funcţie, existând chiar informaţii că nu ar fi fost demis niciodată.[12]

Tot ca reacție la acest val de atacuri cu caracter rasist la adresa rromilor, activistul rrom pentru drepturile minorității rrome, Marian Mandache, propune un „mini plan de acţiune. Rromii

[9] *Poliţia trebuie să îşi facă datoria,* www.facebook.com/groups/RomLink, 21 aprilie 2020
[10] *Cu faţa la perete. O mama din Rahova povesteşte abuzurile poliţiei,* www.scena9.ro, 24 aprilie 2020
[11] *Încă un abuz al poliţiei în timpul pandemiei de coronavirus,* www.cancan.ro, 23 aprilie 2020
[12] *Nu numai că nu a fost demis din funcţie, din contră, ocupă acelaşi post,* www.facebook.com/aresel , 22 iulie 2020

în stare de urgenţă" prin care urmărea atenuarea efectelor nocive ale acestei crize asupra comunităţilor de rromi. Din păcate, nu au fost găsiţi suficienţi colaboratori, iar planul său a rămas în faza de proiect.[13]

De asemenea, societatea civilă rromă a continuat să ia poziție în fața acestor atacuri rasiste la adresa rromilor. Au fost organizate conferinţe în cadrul cărora s-a dezbătut problematica rasismului resimţit de rromi în perioada pandemiei, dar toate aceste măsuri nu au făcut decât să diminueze reacţiile rasiste ale angajaţilor instituţiilor publice, dar nu și pe cele ale oamenilor de rând. Discriminarea și marginalizarea rromilor de către semenii lor rămân încă probleme importante cu care rromii sunt nevoiți să se confrunte în continuare.

Acum, la aproape un an de la aceste evenimente, aflaţi în cel de-al treilea val al epidemiei de Coronavirus, ne întrebăm: Oare câte valuri de rasism trebuie să mai îndurăm? Oare ce învățăminte tragem din această experiență la nivel de societate? Spre ce ne îndreptăm oare? Ne îndreptăm către o lume mai bună care să valorizeze dialogul intercultural și drepturile minorităților? Sau dimpotrivă, ne îndreptăm spre o lume care favorizează atacurile rasiste și discriminarea la adresa rromilor?

Bibliografie

Petcuț, Petre, *Rromii. Sclavie şi libertate,* editura Centrului Naţional de Cultură al Rromilor, 2015, București.

Ionescu, Vasile, coordonator, *Deportarea rromilor în Transnistria. De la Auschwitz la Bug,* editura Centrului rromilor pentru politici publice „Aven amentza", 2000, Bucureşti.

www.facebook.com/lenaelena, accesat în 12 martie 2021;

www.facebook.com/loopolica, accesat în 18 martie 2021;

https://ardealnews.ro/2020/02/26/e-oficial-primul-caz-de-coronavirus-in-romania confirmat, accesat în 02 martie 2021;

https://www.digi24.ro/amphtml/stiri/actualitate/justitie/coronavirus-pensionarul-de-la-mai-care-a-mintit-ca-nu-a-iesit-din-tara-are-dosar-penal-1273746, accesat în 19 martie 2021;

http://dan-blog.ro/ni-se-intorc-valorile-acasa.html, accesat în 22 martie 2021;

[13] *Mini plan de acţiune. Rromii în stare de urgenţă,* www.facebook.com/groups/RomLink, 27 aprilie 2020

https://www.facebook.com/marius.stanciu.526/videos/2734944456625822/, accesat în 15 martie 2021;
https://romania.europalibera.org/a/locuitorii-din-%C8%9B%C4%83nd%C4%83rei-sunt-p%C4%83zi%C8%9Bi-cu-armat%C4%83/30527106.html, accesat în 16 martie 2021;
https://alba24.ro/video-barbatul-din-bucuresti-care-a-amenintat-ca-rastoarna-politistii-isi-cere-scuze-ami-pare-rau-la-domni-politisti-766302.html, accesat în 9 martie 2021;
https://m.facebook.com/groups/RomLink/permalink/1620712154748621/, accesat în 10 martie 2021
https://www.scena9.ro/article/scandal-rahova-spartacus-abuzuri-politie- , accesat în 17 martie 2021
https://www.cancan.ro/inca-un-abuz-al-politiei-in-timpul-pademiei-de-coronavirus-barbat-batut-cu-bestialitate-de-oamenii-legii-video-20188324, accesat în 18 martie 2021
https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=621927481769550&id=292847028010932
https://m.facebook.com/groups/RomLink/permalink/1625435590942944/, accesat în 16 martie 2021

Obiceiuri și meserii în comunitatea de rromi din localitatea Hideaga județul Maramureș

Eugen Boldijar

Rromani – Hindi

anul II

Cu ocazia Jubileului Zilei Internaționale a rromilor, sărbătorită la 8 aprilie, m-am gândit că ar fi o bună ocazie să-mi onorez comunitatea și să arăt cât de mândru sunt de realizările familiei și ale comunității din care provin, prezentându-vă povestea comunității noastre.

Comunitatea de rromi din Hideaga, judetul Maramureș este o comunitate de rromi rudari situată la aproximativ 15 kilometri de Baia Mare. În prezent, suntem în jur de 70 de „fumuri", gospodării, cu peste 100 de familii extinse, iar meseriile tradiționale ale rromilor din Hideaga sunt confecționarea de cărămizi de lut și coșuri de nuiele.

Pentru a face cunoscută povestea comunității noastre, mi-au fost de mare ajutor bunica mea, Boldijar Virginia și unchiul meu, Cherezsi Ștefan care mi-au povestit despre istoria familiei noastre și a comunității dar și despre meseriile tradiționale ale rromilor din Hideaga.

Bunica mi-a povestit că prima familie de rromi ajunsă în comunitatea Hideaga a fost cea a străbunicului meu Cherezsi Stefan. Acesta a venit în Hideaga în anul 1953, împreună cu soția și copiii și de atunci a rămas în această localitate, practicându-și meseria de cărămidar.

Iată-i mai jos pe strămoșii mei, meșteri cărămidari Cherezsi Stefan, soția Cherezsi Lucretia și copiii acestora Cherezsi Mărioara, Cherezsi Ștefan, Cherezsi Sabina, Cherezsi Virginia și Cherezsi Radu.

Tot bunica mi-a povestit și cum se făcea cărămida. Ea povestește că se taie lutul cu sapa, se udă, se aruncă praf de cărbuni peste el iar mai apoi bărbații îl frământă cu picioarele. Dimineața următoare la ora 4:00, bărbații presară roaba cu nisip pentru a nu se lipi lutul, iar apoi o duc pe masă unde femeile pun lutul în forme presărate la rândul lor cu nisip pentru ca acesta să nu se lipească. Aceste forme sunt așezate pe arie și se lasă la uscat până a doua zi după masă. Apoi, cărămizile sunt luate și puse iarăși la uscat, pe stive, timp de două săptămâni. După două săptămâni și jumătate, cărămizile sunt așezate într-un cuptor în care se pun cărbuni. Cuptorul este lipit cu pământ că să nu iasă căldura din el, iar apoi se fac opt găuri la baza acestuia și se dă foc la cărbuni. Cuptorul trebui să ardă aproape patru săptămâni în funcție de mărimea acestuia. Cuptorul se face din 10 mii de cărămizi minim, până la 35 de mii de cărămizi în funcție de comanda primită de la cumpărători. După finalizarea arderii urmează procesul de răcire care durează o săptămână. La final, caramida trebuie să aibă o culoare roșiatică și este expusă la drum spre vânzare. Pentru a construi o casă cu două camere, bucătarie și un hol sunt necesare aproximativ 25-30 de mii de bucăți de cărămidă.

Aceasta este forma prin care se obține caramida.

Forma finală după uscare și ardere.

Bunica își amintește că, în anii comunismului străbunicul, Stefan împreună cu familia mergea în diferite localități pentru a face cărămidă oamenilor. După perioada comunistă ei făceau cărămidă acasă și pentru a o vinde o stivuiau în fața caselor lor, acestea fiind situate la drum.

De asemenea, când eram copil în vârstă de 10 ani, și eu participam la acest proces de confecționare a cărămizii. După ce ajungeam acasă de la școală și îmi făceam temele, megeam unde se făceau cărămizile și stăteam acolo cu părinții mei, așteptând cu nerăbdare să-i ajut la pregătirea materiei prime pentru cărămizile de a doua zi. Tata tăia pământul și eu puneam apa peste el, iar apoi mă urcam cu picioarele pentru a-l frământa.

O altă meserie tradițională specifică comunității de rromi din Hideaga este confecționarea de coșuri de nuiele. Pe vremea comuniștilor, familia mea de cărămidari, practica această meserie adiacent, pentru un venit în plus, dar cu timpul, această meserie a devenit din ce în ce mai practicată, străbunicul Stefan primind foarte multe comenzi, cu precădere înainte de Sărbătorile Pascale.

Dacă doriți să realizați un cos împletit din nuiele, mai întâi trebuie să mergeți în pădure după nuiele din alun și din răchită. După ce le găsiți, le selectați cu atenție iar apoi le tăiați și puneți în apă, unde le lăsați la înmuiat o zi sau chiar două. A doua zi, le fierbeți cam două - trei ore ca să se poată îndoi și să nu se rupă la împletire. După ce se fierb, sunt decojite sau nu, în funcție de preferința clientului. Prima dată se face fundul coșercii și de acolo începe să prindă forme după dorința și necesitatea clientului.

În imaginile de mai sus, primul coș este pascal, realizat de familia Rostaș Rudolf în anul 2020, iar al doilea este un coș de spate pentru a purta mălaiul, sau de cules ciuperci din pădure, realizat tot de Rostas Rudolf, în 2020. Rostas Rudolf este și el descendent al străbunicului Cherezsi Stefan.

Meseria de coșerit continuă să fie practictă și astăzi în comunitatea Hideaga, însă cea de cărămidărit a dispărut, nemaiavând piață de desfacere. În prezent membrii mai tineri ai comunității își continuă studiile și lucrează în diverse domenii.

De exemplu, eu sunt profesor de Limba Rromani iar vecinul meu, prieten din copilărie, lucrează la primaria comunei ca asistent comunitar. Dar pentru noi rămâne important să ne cunoaștem istoria comunității și meseriile tradiționale și să le transmitem mai departe copiilor noștri, întrucât credem că ele sunt parte din identitatea noastră culturală.

Metafore conceptuale și elemente sincretice în descântecul rrom *Drabarimos khamesqe śuko*

Bucă Alin-Gabriel

Rromani-Persană

Anul III

Drabarimos khamesqe śuko	**Descântec de soare *săc***
Naś, kham śuko,	*Fugi, soare săc,*
K-astarel-tu o kham baro!	*Că te prinde cel întreg!*
Naś kham paruglo,	*Fugi soare turbat,*
K-aresel-tu o kam uźo!	*Că te-ajunge cel curat!*
I duk anθa mungro śero	*Durerea din capul meu*
Te-al p-i bul le pajesqo!	*Să fie, baltă, în fundul tău!*[14]

Folclorul rrom rămâne, până la dezvoltarea unei literaturi culte de expresie rromani mai consistente, singurul tezaur textual relativ autentic al *ethos*-ului rrom. Deși consemnat și revalorizat relativ târziu, sec. XIX-XX (Djurić, 2002: 12) și în mod inegal, interpretat în chei felurite și anexat anumitor viziuni mai mult sau mai puțin trecătoare (romantism „progresist", exoticizare esoterică, orientalism, activisim identitar), corpusul folcloric rrom ne oferă o deschidere unică înspre cultura tradițională rromă, subîntinsă de un *Weltanschauung* specific.

Descântecele ocupă un loc aparte în cuprinsul literaturii orale. În primul rând, spre deosebire de alte specii mai „atractive", bunăoară basmul sau balada, descântecele sunt în cea mai mare parte ferite de tentația culegătorului de a le prelucra, recurgând la „adăugiri erudite ori înfrumusețări poetice" (Wlislocki, 2000: 45), grație formei conservatoare și funcției specifice pe care o îndeplinesc (Lajos, 2003: 88). În ceea ce privește încadrarea lor în taxonomia mai largă a

[14] Textul descântecului și traducerea acestuia sunt preluate din Bățălan (2017).

literaturii populare, la unii autori le regăsim incluse în „poezia descântecelor”, la rândul său parte a „poeziei de ritual și ceremonial” (Lajos, 2003: 6), în vreme ce alți folcloriști au o abordare mai nuanțată. Astfel, Hodoș (1912: 3) preia clasificarea lui S. Fl. Marian, care deosebește între descântece, vrăji, farmece și desfaceri, descântecele având în vedere numai „boalele corporale”. Sub aspect funcțional, putem considera descântecele drept „incantații reparatorii”, asociate cu magia verbal-gestuală (Grigore, 2011: 126). Constantinescu (1986: 23) distinge între *fapte folclorice* (textele, într-un sens foarte larg) și *acte folclorice* (acte performative paralingvistice, care presupun însoțirea textului rostit de instrumente și gesturi ritualice), descântecele aparținând acestora din urmă. Glosa care însoțește descântecul de față relevă tocmai acest aspect funcțional[15]. Principiul ordonator al descântecelor nu este, așadar, cel estetic, ci ceea ce Lévi-Strauss numea „eficacitate simbolică” (Lévi-Strauss, 1949: 5), abordare la care vom apela, cel puțin într-o anumită măsură, și în analiza de mai jos.

Expresia „soare-sec” este definită în dicționarul lui Șăineanu (1939: 600) ca însemnând „durere de cap provenită prin insolațiune”, iar exemplul dat este chiar „descântec de soare-sec”. Parasca (2016: 41) consemnează un astfel de descântec, cu subtitlul explicativ „când îl doare o jumătate de cap”, formulare extrem de interesantă care apare și în textul descântectului (*S-o țâpat soare sec/Prin jumătate de cap*). În Finkel *et al.* (2007: 161-164) este analizată o inscripție cuneiformă din sec. XI î.e.n., care conține o incantație apotropaică menită să protejeze împotriva epilepsiei. În aceasta se vorbește despre un „demon” care ar provoca „dureri în jumătate de cap”, aceeași formulare regăsindu-se și în Talmud. Este vorba, desigur, de migrenă: în greacă *ημικρανία* („jumătate de craniu”) se referă la un tip de durere care afectează o parte a feței sau capului. Se pare că în cultura sincretică a Orientului Apropiat (cu influențe greco-romane, persane, egiptene și babiloniene) etiologia demonică era un loc comun în concepțiile medicale antice (Finkel, 2007: 172). În textul de față, soarele-sec (*kham śuko*) devine un adversar personificat – demonul pârjolitor care trebuie alungat și exorcizat de descântător.

De fapt, putem observa că întreaga incantație este construită pe pilonii unor „metafore conceptuale”. În accepțiunea lui Lakoff, structura limbii reflectă structura conceptuală, întrucât

[15] *„Dacă te doare capul când mănânci dimineața la răsăritul soarelui, ori seara la asfințit, se spune că ai luat soare săc și trebuie să-ți descânți, personal, fără asistența directă a vreunei vrăjitoare, ca să-ți treacă. Te duci fie la o fântână, fie la o apă curgătoare, dar cel mai indicat este să te duci la o baltă. Te pui în genunchi lângă baltă, iei apă în căușul palmei și o arunci în spate peste cap. Faci mișcarea asta de trei ori, rostind de fiecare dată descântecul.”* (Băţălan, 2017: 144)

„sistemele conceptuale ale culturilor și religiilor sunt de natură metaforică [...], metonimiile simbolice ancorate în experiența noastră fizică ne oferă mijloacele de a înțelege conceptele religioase și culturale” (Lakoff, 2003: 40). Analogiile, metaforele, metonimiile și personificările spațial-corporale nu fac decât să transpună la nivelul limbajului modul în care percepem și înțelegem visceral lumea: dinăuntrul propriului corp și în limitele oferite de simțuri. Metaforizarea orientațională (sus – conștient, sănătate, „bine”; jos – inconștient, boală, „rău”) de care vorbea Lakoff (2003: 15) este vizibilă și aici. Învingerea bolii echivalează cu punerea pe fugă a durerii (*Naś, kham śuko*), cu alungarea ei de sus (*śero*) în jos (*p-i bul e pajesqo*), din lăcașul purității înspre ascunzișul ferecat al impurului. Apa nu este conceptualizată neapărat ca instrument purificator, ci mai degrabă ca vehicul, cărăuș al durerii, pe care o înghite și o pecetluiește (un descântec foarte asemănător întâlnim și în Hodoș (1912: 70): *Apă-n cap, / Îngesoarele-n apă; / Apă-n capul meu, / Îngesoarele-n ăl fund de tău! / Soarele răsări, / Îngesoarele din capul meu peri*). De asemenea, după cum observa Lakoff (2003: 30), câmpul vizual este conceptualizat ca un recipient. Lumea este cât cuprinzi cu ochii. În textul descântecului, verbele dinamice (*naś*, *aresel*) relevă tocmai o astfel de perspectivă: odată ce boala (*kham paruglo*, soarele preschimbat, fals, denaturat ontologic) fuge din trup (lumea vizibilă) și ajunge dincolo de orizontul perceptibil (lumea invizibilă) (*p-i bul e pajesqo*), sosește și însănătoșirea (*kham baro*/*kham uźo*, soarele întreg/curat).

După cum am menționat mai sus, genul acesta de conceptualizare taumaturgică, prezentă și în textul analizat, poate fi regăsit în Orientul Apropiat încă din antichitate. Într-un studiu dedicat conceptualizării „căldurii” trupești (febră, fierbințeală), Nyord (2017: 13) observă că în vechile texte medicinale egiptene metafora și metonimia nu sunt folosite ca figuri de stil, ci reprezintă tipare ale gândirii umane. „Căldura” este conceptualizată ca obiect, nu ca proces sau calitate (Nyord, 2017: 15), transformarea sa într-o entitate cvasi-concretă reprezentând ceea ce Lakoff numește „metaforă ontologică”. În cazul descântecului analizat aici, personificarea durerii (*kham śuko*), respectiv a vindecării (*kham uźo*), este o extensie a unei astfel de metafore ontologice. Și tratamentul relatat în textele egiptene este descris în termeni motrici: „căldura” este *alungată*, *scoasă afară* (Nyord, 2017: 27). Metafore conceptuale ale febrilității apar și în textele medicale babiloniene (Johnson, 2017), întâlnindu-se chiar situații interesante în care rețetele de leacuri sunt însoțite de incantații, deși în tradiția babiloniană medicina incantatorie și

cea bazată pe preparate tămăduitoare constituiau două discipline separate și concurente (Johnson, 2017: 92). În cultura tradițională rromă coexistă ambele abordări, dar au aplicații diferite: dacă bolile obișnuite pot fi tratate prin remedii naturale, cele considerate a fi provocate de blesteme, ruperea unui jurământ sau chiar de pedeapsa divină, pot fi vindecate doar prin ritualuri magico-religioase (Šebková,1989: 469).

Un aspect interesant este și acela că descântecul de față este menit a fi performat de către însuși recipientul său. Lévi-Strauss (1949: 20) considera că ritualul taumaturgic pus în scenă de șamani se aseamănă unei ședințe de psihanaliză (transpunerea suferinței/conflictului în plan mitic/subconștient și rezolvarea sa în interiorul acestuia). Șamanul, spre deosebire de psihanalist, devine „eroul" propriei incantații, pătrunde în trupul metaforic al bolnavului, inserându-se în narațiunea mitică pe scena căreia trebuie să înfrunte demonii personificați ai maladiei și să-i alunge. În cazul descântecului de soare-sec, cel ce trebuie vindecat se dedublează și devine chiar el vindecătorul, ieșind din trupul fizic pentru a reintra în cel mitic, al bătăliei cu durerea, înarmat cu ascuțișul simbolic al incantației și gesturilor rituale.

Am văzut mai sus că, din spatele acestui scurt text incantatoriu, răzbat și se fac auzite practici, ritualuri și cultureme arhaice împărtășite din vechime de culturi variate, mai apropiate sau mai îndepărtate, și transmise până aproape de zilele noastre în sânul comunităților tradiționale de rromi. Destinul istoric unic al rromilor a dus, firește, la împrumuturi dinspre culturile de contact (atunci când nu vorbim de ingerințe și acculturație), fără însă ca limba, folclorul și tradițiile vechi să se dilueze până la a deveni de nerecunoscut (Krosi, 1989: 517). În limitele modeste ale analizei de față, putem doar specula că astfel de texte folclorice dau seamă de sincretismul aparte al concepțiilor magico-religioase ale rromilor, pe care le putem înțelege inclusiv în termenii „bricolajului religios"[16].

Bibliografie:

Băţălan, Costică. *O ges thaj i răt. Lumină și întuneric.* Prefață de Gheorghe Sarău. Ediție bilingvă. **2017**. București: Editura Centrului Național de Cultură a Rromilor, 328 p., ISBN 978-606-94348-6-4.

[16] *Apud* **Bănică**, Mirel. *Bafta, Devla și Haramul. Studii despre cultura și religia romilor*. **2019**. Iași: Polirom, 471 p., ISBN: 978-973-46-5578-6

Constantinescu, Nicolae. *Lectura textului folcloric*. **1986**. București: Editura Minerva, 223 p., ISBN:

Djurić, Rajoko. **2002**. *Istoria literaturii rrome/I història e rromane literaturaqi*, București: Credis, 179 p., ISBN: 973 - 8336-07-4

Finkel, Irving L.; **Geller**, Markham J. *et al.* **2007**. *Disease in Babylonia*, Leiden&Boston: Brill, 226 p, ISBN: 90-04-12401-2

Grigore, Delia. **2011**. *Rromanipen. Fundamente ale culturii rromani*. CNCR Romano Kher

Hodoș, E. **1912**. *Descântece*. Sibiu: Editura „Asociațiunii", 73 p.

Johnson, J. Cale. **2017.** *The Stuff of Causation: Etiological Metaphor and Pathogenic Channeling in Babylonian Medicine*, în *Analogy and Metaphor in Ancient Medicine and the Ancient Egyptian Conceptualisation of Heat in the Body* în *The Comparable Body. Analogy and Metaphor in Ancient Mesopotamian, Egyptian, and Greco-Roman Medicine*. Leiden&Boston: Brill, p. 72-121, ISBN: 978-90-04-35677-1

Krosi, Ibraim. **1989**. *Quelques traditions folkloriques des Rom dans les Balkans*, în vol. *Tsiganes: identité, évolution* (Syros Alternatives, 1989, p. 515-519)

Lajos, Balázs. **2003**. *Folclor. Noțiuni generale de folclor și poetică populară*. Cluj-Napoca: Scientia, 176 p., ISBN: 973-7953-06-1

Lakoff, George; **Johnsen**, Mark. **2003**. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press, 275 p., ISBN: 0-226-46801-1

Lévi-Strauss, Claude. **1949** *L'efficacité symbolique*, în *Revue de l'histoire des religions*, Vol. 135, Nr. 1, p. 5-27,
doi : https://doi.org/10.3406/rhr.1949.5632

Nyord, Rune. **2017**, *Analogy and Metaphor in Ancient Medicine and the Ancient Egyptian Conceptualisation of Heat in the Body* în *The Comparable Body. Analogy and Metaphor in Ancient Mesopotamian, Egyptian, and Greco-Roman Medicine*. Leiden&Boston: Brill, p. 13-42, ISBN: 978-90-04-35677-1

Parasca, Crăciun. **2016**. ***Culegeri de folclor din Sudrigiu***. *Învățătorul Toma Mărăscu*, în *Crișana tradițională, VII. Pagini de istorie, etnografie și folclor*, Oradea: Primus, p. 41-42

Șăineanu, Lazăr. **1939**. *Dicționar universal al limbei române*, Ediția a VIII-a, Craiova: Scrisul Românesc, 872 p.

Šebková, Hanna. **1989**. *Méthodes de traitements médicaux populaires chez les Rom de Tchécoslovaquie*, în vol. *Tsiganes: identité, évolution* (Syros Alternatives, 1989, p. 467-475)

Wlislocki, Heinrich von. *Despre poporul nomad al rromilor. Imagini din viața rromilor din Transilvania.***2000**. București: Atlas, 303 p., ISBN: 973-99879-1-5

Deportarea rromilor în Transnistria în memoria colectivă

Ecaterina Ciupercă

Rromani-Engleză

anul I

Astăzi se pot accesa cu ușurință informații de orice fel, deoarece ele au fost păstrate vii în fiecare grup prin intermediul memoriei colective, dar din păcate încă sunt multe evenimente și istorii despre care cunoaștem foarte puține informații. Un exemplu în acest sens este Deportarea rromilor în Transnistria. Cât de cunoscut este acest eveniment printre rromi și nerromi? Majoritatea are o idee vagă despre ce s-a întâmplat, dar cum este de fapt integrat acest fenomen în memoria colectivă?

Absența unor informații despre o minoritate cu care convieţuim conduce la atitudini negative, la menținerea discriminării și la crearea unei imagini negative a acesteia în societate. În urma unui sondaj realizat, în anul 2017, de Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”[17] doar 68% dintre respondenți au auzit de Holocaust, iar pentru 61% dintre aceștia Holocaustul este echivalent cu „Exterminarea evreilor de către germani.”. Tot în acest sondaj, atenția a fost îndreptată și spre imaginea minorităților în societate, observându-se că rromii sunt considerați o amenințare de către 16% dintre respodenți iar 38% dintre aceștia, îi văd ca fiind „o problemă”[18].

[17] http://www.inshr-ew.ro/ro/proiecte/sondaje.html
[18] http://www.inshr-ew.ro/ro/files/Kantar_TNS_Raport_INSHR_201

Iată deci că rromii au încă o imagine negativă în societate și Holocaustul Rromilor este puțin cunoscut de societatea românească. În acest eseu, mi-am propus să vorbesc tocmai despre cât de prezent este acest eveniment în memoria colectivă a tinerilor rromi și nerromi.

Motivul pentru care am ales să abordez acest subiect, este tocmai acela că eu am aflat despre Holocaustul Rromilor, relativ târziu, în liceu la orele de limba rromani, în familia mea acest subiect nefiind abordat niciodată. Astfel, m-am gândit că poate mai sunt și alți tineri în situația mea, care fie au aflat târziu, fie nu au aflat încă despre Holocaustul Rromilor.

Pentru a creea contextul istoric și social al Holocaustului am ales să pornesc de la lucrarea *Rromii din România și Holocaustul* de Adrian–Nicolae Furtună, ce cuprinde mărturii ale rromilor care au supraviețuit deportării în Transnistria. Am ales această lucrare deoarece am considerat că este una dintre lucrările care oferă o imagine completă a acestui eveniment, fiind bazată pe mărturii ale supraviețuitorilor.

Holocaustul, considerat cel mai mare genocid[19] al tuturor timpurilor, a fost organizat și coordonat de către Germania nazistă. Majoritatea victimelor acestui act odios au fost evrei, dar regimul nazist a persecutat și a ucis și alte grupuri considerate inferioare: persoanele de etnie rromă, poloneză, slavă, persoane cu dizabilități, persoane cu o orientare sexuală diferită, prizonieri de război, martori a lui Jehova și mulți alții.

În timpul celui De-al Doilea Război Mondial, aproximativ 25.000 de rromi au fost deportați în Transnistria[20], la ordinul mareșalului Antonescu. Ridicați de jandarmii români, toate neamurile de rromi, nomazi și stabili, chiar și tinerii din armată, și-au pornit călătoria spre nefericire. Luați cu tot cu ce aveau: cai, căruțe, familii, li s-a promis casă, pământ și multe altele în noua lor destinație: „Ne-au dus așa, nu-ți ziceam? Pe fiecare cu cortul său, cu căruța sa”[21]. Bunurile le-au fost luate: ne-au luat galbenii, ne-au luat hainele și paharele de aur ale familiei[…..][22]. În grupuri, au urmat același traseu spre Rusia[23], iar la Nistru grupurile au fost transportate, alături de alții, în lagărele: Trei Dube, Burilova, Crivoi, Ozero, etc. Și-au construit

[19]Exterminarea intenționată și planificată a unei comunități etnice, naționale, religioase, transformând acest act în unul criminal. https://www.inshr-ew.ro/holocaustul-in-romania/

[20]Raport final, Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului din România (CISHR), 234.

[21]Interviu cu Nicolae Clopotar, deportat în primul val - categoria rromilor nomazi în „Rromii din România și Holocaustul”, p.39.

[22]Interviu cu Elisabeta Danciu, deportată în primul val - categoria rromilor nomazi, Ibid, p.45.

[23]Mulți dintre supraviețuitorii rromi ai deportării denumesc Transnistria cu numele de <Rusia> ”, „Rromii din România și Holocaustul”, ediție trilingvă, Adrian –Nicolae Furtună, pagina 38, nota de subsol 28.

colibele în care trăiau familii întregi, „Fiecare și-a făcut coliba[…..]Din pământ, am săpat atâta și am așezat acolo niște pari”[24]. Fiecare zi era marcată de frică, foame, sete, boală, muncă, bătaie. Și-au văzut membrii familiei cum se sting rând pe rând – duși mai apoi în groapa comună „Puneau un rând de cadavre și un strat de pământ, până s-a umplut[25], cum de la mic la mare erau împușcați, bătuți batjocoriți de către jandarmi. În toamnă au fost adunați în Valea Plângerii predestinați executării însă armata a fost oprită de *țiganca:* „Când vedem mamă, *Țiganca*[26] i se spunea. Când a ridicat un steag roșu s-a retras toată armata”[27]. Deși nu mai sperau la o salvare, au dat tot ce au avut și au urmat armata română înapoi în România. Au fost ajutați de gajei cu haine, mâncare și un adăpost, și-au reluat viața, au muncit și au păstrat cu ei tot ce au îndurat în Transnistria.

În semn de respect pentru victimele Holocaustului, pe data de 2 august, în fiecare an comemorăm Ziua Internațională a Holocastului Rromilor, zi în care ne putem aminti de cei ce nu au supraviețuit. Însă cât de abordat este acest subiect în societate? Desigur, acesta nu este atât de ușor de adus în discuție, având o sensibilitate aparte și doar foarte puțini îl aprofundează.

În urma unor serii de întrebări adresate, în cadrul unor inteviuri[28], câtorva studenți de la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine din București, colegi de ai mei și unor elevi de liceu rromi și nerromi, am realizat că subiectul nu este popular printre tineri și aceștia cunosc foarte puține despre el.

---

[24]Interviu cu Niculae Clopotar, deportat în primul val - categoria rromilor nomazi în „Rromii din România și Holocaustul”, p.41.

[25]Interviu cu Nicolae Clopotar, deportat în primul val - categoria rromilor nomazi în „Rromii din România și Holocaustul”, p.42.

[26] Regina mamă Elena

[27]Interviu cu Niculaie Constantina, deportată în al doilea val - categoria sedentarilor în „Rromii din România și Holocaustul”, p.69.

[28]Interviurile, în număr de 10, au avut o formă semi-structurată, având un număr de 5 întrebări ghidate, în urma cărora am cules o serie de informații care să ilustreze viziunea tinerilor, elevi și studenți, cu privire la Holocaustul rromilor. Întrebările au fost: *Ați auzit de Holocaustul Rromilor?Dacă da, în ce context?; Aveți o imagine marcantă despre acest eveniment?; Considerați importantă informarea oamenilor despre acest subiect prin intermediul școlilor, mass-mediei sau prin alte modalități?; La ce credeți că poate conduce ignorarea lui?; De ce credeți că nu este discutat?.* La final am compus o bază de date cu aceste interviuri, acestea constituind o potențială sursă și pentru viitoare cercetări pe pare le am în vedere, inclusiv elaborarea lucrării de licență.

Dintre cei care sunt familiari cu subiectul majoritatea a aflat de la profesorii de specialitate[29], în vreme ce în familie acest subiect nu este discutat. Dintre informațiile deținute fiecare a rămas cu o imagine marcantă, cele mai des menționate fiind cele legate de cruzimea cu care au fost tratați rromii și condițiile de trai crunte ale acestora în Transnistria. Printre exemple se numără: „Faptul că au ajuns să mănânce din cadavre."[30]; „Faptul că au ucis copii mici."[31] Fiecare dintre respondenți este conștient de faptul că, acest subiect încă nu are un loc aparte în cărțile de istorie sau în memoria colectivă a oamenilor. Astfel că cineva propunea: „Să se introducă o materie separată despre istoria minorităților în școală"[32], sau: „Da, aș vrea să se vorbească mai mult în școli, dar nu la cei foarte mici."[33]. Ca efect al faptului că acest subiect nu este discutat, se accentuează rasismul, indiferența, se lasă loc de incertitudine și se pun bazele unei educații incomplete: „Poporul român nu este unul care este atât de deschis la idei noi. Este prea conservator și uită de existența multora…"[34]. De asemenea, respondenții consideră că oamenii fie nu sunt pregătiți să vorbească despre acest subiect, în cazul rromilor fiind, pe de o parte un subiect dureros: „Este un subiect traumatizant!."[35], dar și tabu, pe de altă parte. Alteori se instalează o lipsă de interes din partea celor care nu știu nimic despre acest subiect, acesta fiind cazul mai ales al celor din rândul populației majoritare: „Este neimportant pentru ei.."[36]; „Dacă ar discuta ar zice că i-ar face pe rromi să devină importanți, și nu e așa"[37]; „Ne place să închidem ochii și să rămânem legați de mentalități."[38]

Holocaustul a existat, a fost real, nu este o creație, deși personal mi-aș fi dorit să aibă la bază doar o legendă. Întrucât oamenii au suferit și și-au pierdut viața, singurul lucru pe care îl putem face este să ne amintim și să nu ignorăm existența lui. Așa cum ne întâlnim de atât de multe ori cu diverse informații și cum repetiția este mama învățăturii, istoria Holocaustului trebuie să fie prezentă în școli, media și mai ales în memoria oamenilor.

---

[29] Toți cei 10 au aflat despre acest subiect la școală.

[30] Student, Rromani- Hindi, anul II.
[31] Elev, liceu, clasa a XI-a.
[32] Student, Rromani-Hindi, anul II.
[33] Student, Rromani-Hindi, anul II.
[34] Student, Română-Engleză, anul III.
[35] Student, Rromani-, anul III.
[36] Student, Rromani-Hindi, anul II.
[37] Elev, liceu, clasa a XI-a.
[38] Student, Franceză-Engleză, anul I.

Evoluăm și căutăm căi de a trăi mai bine, dar încă mai vedem știri cu subiect rasist, și cum am putea să creștem intelectual dacă nu vorbim între noi, nu ne respectăm reciproc, nu ne ascultăm și nu ne înțelegem trecutul, prezentul și nevoile fiecăruia? Tratarea subiectelor diverse nu face pe nimeni mai important sau mai puțin important, ci dovedește faptul că este loc de înțelegere, acceptare și apreciere.

Bibliografie

Adrian–Nicolae Furtună: *Rromii din România și Holocaustul*, ediție trilingvă, Popești – Leordeni: Ed.Dykhta!, 2018.

Adrian–Nicolae Furtună, Delia Mădălina Grigore, Mihai Neacșu: *De ce nu plang?...Holocaustul rromilor și povestea lui adevărată,* ediție trilingvă, București: Ed.Centrul Rromilor Amare Rromentza, 2012.

Adrian-Niculau, Luminița Iacob, Dorina Sălăvăstru, Cornel Havârneanu, Ștefan Boncu, Ovidiu Lungu, *Psihologie-manual pentru clasa a X-a*, Ed. Polirom, 2015;

Luminița Mihai Cioabă, film documentar, *Lacrimi Rrome,* finanțat de Fundația Social-Culturală a Rromilor „Ion Cioabă”;

Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului din România (CISHR), *Raport final,* Ed. Polirom, 2004, Iași;

Jeffrey Andrew Barash, *Qu'est-ce que la mémoire collective? Réflexions sur l'interprétation de la mémoire chez Paul Ricœur, {Ce este memoria colectivă?*, *Reflecții asupra interpretării memoriei în Paul Ricoeur}* în https://www.cairn.info/revue-de-metaphysique-et-de-morale-2006-2-page-185.h, accesat la data de 20.03.2021

https://www.inshr-ew.ro/holocaustul-in-romania/, accesat la data de 20.03.2021

http://www.inshr-ew.ro/ro/files/Kantar_TNS_Raport_INSHR_201, accesat la data de 20.03.2021

http://www.inshr-ew.ro/ro/proiecte/sondaje.html, accesat la data de 20.03.2021

Despre școala de muzică rromă și problemele cu care se confruntă muzicianul rrom contemporan

Andrei Dinescu

Rromani - Germană

anul III

Cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la primul Congres Internațional al Rromilor am decis să aduc în atenția publicului larg problemele cu care se confruntă, în viziune personală, muzicianul rrom contemporan.

Astfel, în acest eseu, voi face o analiză a modului cum este percepută muzica rromă lăutărească, care ajunge să fie pusă de către ascultătorii din România în contradicție cu manelele.

Analiza mea va fi pe de o parte din punctul de vedere al unui om cu experiență în muzică, fiind fondator al formațiilor multi-etnice: Steaua de mare, IMPEX și SHAMANELISM, proiecte bazate pe ideea de colaborare reală între muzicienii lăutari și cei proveniți din alte „lumi" muzicale, pentru a combate segregarea, prin artă. Iar de cealaltă parte, din punctul de vedere al unui student la limba rromani, care deține noțiuni despre cultura și istoria rromilor.

Bineînțeles, sunt conștient că analiza mea nu este singura de acest tip, ci mai sunt și alți etnomuzicologi cum este Speranța Rădulescu[39] sau sociologi, de pildă Adrian Schiop[40] care analizează manelele sau muzica lăutărească însă o fac din puncte de vedere diferite, punând accentul pe analiza versurilor acestora, cum este cazul lui Schiop, sau pe raportarea lăutarilor la muzica lor așa cum face Speranța Rădulescu.

---

[39] *Taifasuri despre muzica lăutarească,* ediția II.

[40] *Şmecherie şi lume rea. Universul social al manelelor*

Deși se spune că rromii au muzica în sânge, deocamdată nu a reieșit la analizele de laborator substanța activă care ar genera aceste sunete. Mai degrabă, muzica rromă este rezultatul miilor de ore de muncă și studiu pe care le practică orice lăutar din fragedă copilărie. Sursa principală a muzicii rrome fiind *Școala de muzică rromă*. Deși nu avem încă o clădire cu această titulatură, nici vreo instituție care să poarte acest nume în mod oficial, această școală există totuși în realitate! În Romania există sute de profesori de muzică lăutarească, ce își desfășoară activitatea în privat, părinții copiilor muzicieni ocupându-se activ de acest lucru.

Cu toate acestea, prejudecățile despre muzicienii rromi continuă să fie prezente în mintea oamenilor, unul din clișeele des auzite fiind: "Ei cântă doar după ureche, nu cunosc notele muzicale". Acest lucru este în sine imposibil deoarece orice muzică se face cu ajutorul notelor muzicale. Nu există un singur lăutar căruia să-i spui *Sol!*, iar el să nu știe ce este sau unde se află pe instrument nota sol. O va reda instantaneu. Această prejudecată a pornit de la faptul că unii lăutari de la țară nu știu să citească o partitură muzicală. Dar acest lucru se poate regla simplu. Eu, ca muzician, pot învăța pe oricare muzician rrom, în circa o oră, să citească o partitură.

În timp ce alfabetul conține zeci de litere iar vocabularul unei limbi conține zeci de mii de cuvinte, semnele muzicale în sistemul european sunt cu totul șapte! Șapte note fermecate! Spre deosebire de muzicienii de la țară care realmente nu au avut nevoie să folosească acest sistem de notare, 90% dintre lăutarii de la oraș, știu oricum a citi, orice parititură, mulți fiind absolvenți ai liceelor muzicale și a Conservatorului, instituție unde se cântă pe note, muzică clasică, *albă*, în mod exclusiv.

Profesorii lăutari rromi pe care i-am cunoscut nu numai că lucrează cu tinerii elevi cu ajutorul notelor și a partiturilor, ci folosesc și materiale de lucru standard, metode oficiale internaționale pentru studierea instrumentului cu pricina, ei având acces la informație.

După ce elevii trec de nivelul de bază al cunoașterii instrumentului, se trece la învățarea așa numitului „stil". Acest cuvânt se referă la felul în care trebuie cântate anumite hore sau anumite piese (ex. „Stilul de ascultare"). Acest repertoriu special se transmite într-adevăr în chip *oral* (strict audio), acesta fiind felul milenar de transmitere al culturii numite *Pop,* termen provenit de la cuvîntul *popular*, ex: *muzică populară.*

În mod normal, „Popular" ar însemna și că este „Mainstream", doar că, în cazul muzicii rrome ne confruntăm cu un fenomen special, această muzică este și „mainstream" și

„underground” în același timp! Astfel, ajungem la una din problemele principale legate de muzica rromă: faptul că ea este cenzurată în România. În timp ce muzicienii rromi sunt cei mai *populari*, numărul vizualizărilor de pe internet confirmând acest lucru, muzica lor nu este primită la nici un post de radio niciodată!

De asemenea, o altă problemă a muzicii rrome este cea pe care eu o numesc: „confuzie” rasistă. În sensul că, manelele sunt una, iar muzica lăutărească ar fi cu totul altceva. *Manelele* sunt „jegoase”, iar *muzica veche țiganească* este “superbă”, după cum am auzit de prea multe ori, inclusiv în cercuri de „muzicieni” sau ascultători „avizați” de muzică.

Ce nu înțeleg sau neagă din rea voință mulți oameni este următorul fapt: există o singură mare școală de muzică rromă, iar această școală împreună cu familiile (adevărate dinastii) de muzicieni rromi sunt autorii ambelor stiluri muzicale. Și cel vechi, clasic (cântat cu instrumente de lemn) dar și cel modern-contemporan (realizat cu ajutorul instrumentelor electrice, electronice și cu ajutorul computerului). Ambele au aceeași sursă!

De regulă, orice tânăr muzician lăutar profesionist are în repertoriul său un procent de melodii vechi, clasice și un procent mai crescut de melodii moderne, electrice. În cazul celor mai în vârstă este invers, repertoriul lor conține un procent ridicat de lucrări clasice, dar ei cunosc și pot cânta și melodii moderne, muzică rromă contemporană, manele.

Faptul că în societatea ramânească este acceptat „lăutarul de lemn” dar este înjurat în cel mai sinistru fel, copilul lui, „lăutarul modern”, cel cu acces la electricitate și tehnologie, arată ipocrizia rasistă practicată în mass media și de către „intelectualitatea” (ca să nu spun pseudo-intelectualitatea) românească.

Această situație în care este acceptat doar muzicianul rrom „clasic” pare a indica un fel de dorință perversă de a-l vedea pe artistul rrom în mod constant în poziția vulnerabilă, extrem de asemănătoare cu cea din secolele trecute, cea în care rromii (inclusiv muzicienii) erau sclavi.

Dacă el este sărac și se bate cu linguri de lemn în cap pentru amuzamentul *gagiilor* este bine, dacă însă, muzicianul este îmbrăcat ca un superstar de hiphop r&b din America, cu haine moderne de firmă și folosește în loc de lingurile de lemn, un sintetizator cu clape japonez, marca Korg să zicem, care costă mii de euro și conține microprocesoarele cele mai avansate de pe planetă - el devine un „jegos” care cântă muzică de proastă calitate.

Practic rromul care are acces la tehnologie modernă nu este acceptat. Există o lipsă de recunoaștere și de susținere oficială în mass media fața de acesta. Artiștilor muzicieni rromi contemporani fiindu-le restricționat accesul în sălile de spectacol și festivalurile mari de muzică (de exemplu Adrian Minune nu este invitat la Electric Castle).

Din fericire, în pofida rasismului și a tuturor acestor probleme, artistul rrom contemporan este foarte apreciat și iubit - în mod organic de către publicul românesc. Pentru milioane de oameni din România, muzica rromă este cea preferată.

Din această situație reiese că muzicianul rrom contemporan ar trebui să aștepte circa două-trei sute de ani până ce existența și muzica lui să fie oficial acceptate și apoi chiar să fie ascultată de „elite". Adrian Copilul Minune sau formații de astăzi precum Orchestra Extratereștrii vor fi probabil considerate în anul 2345 „muzica cea veche adevarată și bună", iar muzica contemporană a rromilor care atunci, în anul 2345, va fi cântată probabil la niște instrumente făcute din cristale cu nano-procesoare cuantice, va fi considerată mai departe ceva „jegos", „decadent" și „scârbos".

Exact acesta a fost și drumul muzicii Afro-Americanilor (numită Jazz) în America. La începuturile ei, în anii 1900, era considerată ca fiind cea mai vulgară muzică din lume, iar astăzi este ascultată în mod deosebit și select doar de către „elite".

În concluzie, vreau să trag un semnal de alarmă asupra faptului că este necesară recunoașterea artistului rrom contemporan, indiferent de gusturile noastre muzicale personale, și că mai devreme sau mai târziu, în ciuda pornirilor „selective" ale unora, sau ale altora, muzica rromă contemporană, în care includ și manelele, va fi recunoscută ca element din centrul muzicii din România, pentru că ea se află oricum deja acolo, în centru, de multă vreme!

Bibliografie

Rădulescu, Speranța, *Taifasuri despre muzica lăutarească*, ediția II, editura Paideia, București, 2015;

Schiop, Adrian, *Șmecherie și lume rea. Universul social al manelelor*, editura Cartier, Chișinău, 2017;

Superstiții rrome din comunitatea Mănăștirel, jud. Cluj

Lavinia Epure

Rromani - Română

anul III

Rromii, în general cred în bine și rău, în *Del* sau *Beng*[41], dar cu toate acestea, unii sunt mai înclinați spre o credință sau alta, spre magie, vrăjitorie sau superstiție. Cu toții credem că există o putere supranaturală, care ne ajută în anumite situații sau momente ale vieții, sau, din contră, ne poate pune piedici să ne atingem țelul. Unii dintre noi pot să ignore total superstițiile, și să creadă doar în Dumnezeu și puterea Dumnezeiască, sau alții pot să creadă și să respecte orice lucru minor, sub formă de superstiție, care li s-ar părea că poate să aducă ghinion, sau că i-ar putea ajuta.

Superstițiile, pot fi clasificate în mai multe categorii. Pot fi împărțite în superstiții de nuntă, botez, înmormântare, după evenimentul cu care sunt asociate, sau pot fi superstiții benefice sau mai putin benefice, sau provocatoare de rău, după efectul pe care îl au. Toate, însă, pot fi crezute de unii și blamate de alții, depinde de educația din familie a fiecărei persoane și mediul în care au crescut privind acest gen de credințe.

În continuare, vreau să vă prezint câteva superstiții din comunitatea mea, despre care se mai vorbește și astăzi, o parte dintre ele păstrându-se în timp. Sunt credințe ale rromilor cu care au crescut și i-au ajutat și protejat în anumite situații/ momente ale vieții. Datorită lor, au simțit

[41] Grigore, Delia, *Rromanipen. Fundamente ale culturii rrome*, editura Centrului de Cultură a Romilor , București, 2011

când trebuie să se retragă, sau să meargă înainte urmându-și scopul propus. Femeile rrome, mai ales, sunt percepute ca niște atotștiutoare, care simt și știu ce au de făcut, în momentul în care întâmpină una din superstițiile știute de ele. În ceea ce mă privește, bunica, era persoana care ne învăța tot timpul ce e bine, când e bine, și ce nu e bine să faci într-un anumit moment al vieții, ținând cont de o superstiție.

Dacă se întâmplă să fii prins într-o formă sau alta de superstiție, fără să ai posibilitatea să „întorci" pe loc superstiția, atunci se face un descântec, care implică, după caz, și zicerea unui text, precum și performarea unui ritual care include diverse obiecte. Toate acestea, pentru a alunga răul, perceput ca fiind iminent, care se află în acel moment în fața cuiva.

Persoanele mai tinere din comunitatea mea, într-adevăr, încearcă să nu mai țină foarte des cont de o superstiție, totuși în momentul în care se află prinși într-o astfel de situație, încearcă cumva o remediere a acesteia. Cu toate că se vrea evitarea acestor lucruri, se poate întâmpla, să te afli într-un moment în care ești prins la mijloc, realizezi că ceva nu e bine, și încerci o remediere. Spre exemplu, dacă, cumva se întâmplă să îmbraci o haină pe dos, „e semn că se schimbă vremea", și încerci să repari imediat, să întorci haina, în încercarea de a „întoarce" schimbarea vremii. Desigur, acest exemplu poate părea banal, sau comun în viața cotidiană, dar dacă ne gândim mai ales la viața rromilor din trecut, în special a celor nomazi, în care vremea juca un rol extrem de important, astfel de gesturi corelate cu unele supersiții încep să capete alte valențe. Și aici o includ și pe bunica mea, care a practicat forme de nomadism, asociate mai mult comerțului ambulant, care vorbește de fiecare dată despre superstiții cu toată seriozitatea și veridicitatea, trecând toate acestea prin filtrul propriei experiențe.

O categorie de superstiții păstrate și azi în comunitatea mea, sunt cele în legătură cu femeia care a născut recent. Astfel, fetelor nemăritate care merg la această femeie, trebuie ca ea să le sufle peste păr, „să nu li se spurce părul". Ea nu are voie să meargă la fântână, sau la cișmeaua din capătul străzii, după apă, în perioada celor șase săptămâni de după naștere, pentru că „o să se spurce apa din acea fântână/ cișmea". Nici hăinuțele noului născut nu au voie să rămână afară la uscat după asfințirea soarelui, deoarece „o să-i fie furat somnul copilului". Sau apa în care este spălat bebelușul, nu trebuie aruncată afară, după asfințirea soarelui, pentru că acest gest poate „strica liniștea noului născut".

În legătură tot cu partea feminină, se consideră despre femeile, care în viață au avut mai mult de un bărbat, că ar fi „spurcate”, și se evită astfel întâlnirea cu acestea, mai ales în perioada dimineții. Se consideră că acestea aduc ghinion în ziua respectivă, și că întreaga zi o să fie plină de ghinion. Această superstiție capătă contur în cultura rromă probabil și prin asociarea cu alte valori legate de puritatea femeii, mai ales înainte de căsătorie, precum și de stabilitatea în căsnicie și păstrarea bărbatului, a unuia singur, pe întreg parcursul vieții. În perioada modernă, probabil că toate aceste elemente influențează în mod direct și percepția în comunitățile de rromi despre divorț, întâlnit foarte rar sau deloc în comunitățile tradiționale.

O altă categorie de superstiții ar fi cea a superstițiilor legate de înmormântare, care sunt foarte prezente în comunitatea mea. Se obișnuiește ca cei din familia persoanei decedate să o vegheze zi și noapte, timp de 3 zile, cât se ține în casă pentru priveghi. Aceștia veghează să nu ajungă nimic din ce nu își are locul lângă decedat, în scriu, și ca persoana decedată să nu rămână singură în casă în timpul nopții. Se spune că odată cu mortul se pot face „legări”, sau chiar blesteme, care duc la îmbolnăvirea sau chiar moartea persoanei care este „legată” cu mortul. În timpul înmormântării nu are nimeni voie să se apropie de groapă, decât cei care îngroapă mortul, tocmai pentru a se evita genul acesta de lucruri care se pot face în timpul îngropării.

Dacă cineva simte ca are de-a face cu ceva asociat „legărilor”, blestemelor sau orice altceva din spectrul acesta, care nu poate fi explicat și la care nu găsește o rezolvare, sau nu poate fi înlăturat printr-un descântec, atunci cheamă un preot pentru sfeștanie sau sfințirea locului sau a persoanei cu pricina. Astfel, cu toate că majoritatea rromilor din comunitatea mea cred în superstiții și descântece, aceștia sunt și religioși.[42] Ei cred în puterea divină, majoritatea dintre ei, aparținând cultului ortodox sau neoprotestant, mai puțin celui catolic. În această legătură, atunci când preotul sau pastorul este chemat pentru a face o rugăciune sau o slujbă, acesta vine și face acest lucru, intenția lui fiind, ca prin prisma religiei pe care o practică, să îndepărteze spiritele rele care s-au abătut asupra acelei case sau familii, și, mai ales, pentru a readuce liniștea în acel loc.

Alte superstiții sunt în legătură cu o serie de animale. De exemplu, se crede că atunci când o vacă, nu mai are lapte, și a devenit stearpă dintr-o dată, fară să aibă un anumit motiv, se datorează faptului că un strigoi – *o ćoxano*, i-a muls (furat) laptele. În acest caz tot ce se poate

[42] Bănică,Mirel, *Bafta, Devla și Haramul:studii despre cultura și religia rromilor*, editura Polirom, Iași, 2019

face este să se sfințească locul de către un preot, sau să se aprindă în grajd tămâie pentru înlăturarea spiritelor.

Despre superstițiile prezentate se poate spune, desigur, că nu sunt toate rrome. Acestea, însă, sunt prezente în comunitatea mea de rromi, multe dintre ele fiind întâlnite probabil și la nerromi, într-o anumită măsură, diferența fiind poate că nu se mai vorbește așa mult despre ele, sau nu mai sunt practicate în prezent. În comunitatea mea, în schimb, în special superstițiile legate de înmormantare, sau cele cu privire la femeia care a născut de curând, sunt păstrate „cu sfințenie", fiind interesant de observat inclusiv simbioza dintre practicile populare asociate superstițiilor sau descântecelor și practicile religioase, în cultura rromă aceste două elemente părând să capete o configurare distinctă, care individualizează într-un fel percepția privind credința sau religia în interiorul comunităților de rromi.

În final, consider că o serie dintre aceste superstiții s-au dezvoltat poate datorită faptului ca strămoșii noștri aveau nevoie de ceva în care să creadă și care să îi ajute în același timp, ca formă de protecție. Iar simplul fapt că ei cred în acel lucru era suficient să le confere o anumită siguranță. Astfel, țineau cont de superstiții, pe de o parte pentru ține departe răul și ghinionul - *bibaxt*, iar pe de altă parte pentru a atrage binele și norocul - *baxt*.

Ce cred că este important pentru noi, generațiile tinere de rromi, este să avem în vedere această complexitate de credințe, practici, concepții, care au avut un loc central în viața spirituală, dar și în cea practică, pentru strămoșii noștri, și care ne influențează într-un fel sau altul și pe noi astăzi, anumite elemente făcând încă parte din structura noastră identitară.

Bibliografie

1. Grigore, Delia, *Romanipen - Fundamente ale culturii rromani*, editura Centrului Național de Cultură a Romilor, Bucuresti, 2011

2. Bănică, Mirel, *Bafta, Devla și Haramul:studii depre cultura și religia rromilor,* editura Polirom, Iași, 2019.

Vocabular specific în comunitatea de rromi, Finteușu Mic, județul Maramureș

Jurcuț Alex

Rromani-Hindi

Anul II

Se vorbește adesea despre faptul că între dialectele limbii rromani din România, și, mai departe, între cele din Europa sau din lume, există, uneori diferențe în ceea ce privește lexicul. Discuția devine și mai complexă dacă includem și limba rromani comună, literară, standardizată. În eseul de față voi încerca să prezint câteva particularități de ordin lexical ale limbii rromani vorbite în comunitatea mea.

Mai întâi, comunitatea din care provin, Finteușu Mic, județul Maramureș, este o comunitate tradițională de rromi, care încă păstrează și conservă limba rromani. Mai mult, limba se dorește a fi cultivată pe mai departe, dovadă fiind faptul că elevii din comunitate studiază la școală, limba maternă rromani, unul dintre profesori fiind chiar eu. Astfel, pe parcursul orelor de limba rromani, elevii au observat anumite varietăți între limba rromani standard studiată la școală și idiomul vorbit acasă de către aceștia, comentariile vizând mai ales nivelul lexical.

Luând în considerare observațiile elevilor de la clasă, precum și în calitatea mea de profesor de limba rromani standard și, totodată, student la Secția de Limba și Literatură Rromani a Universității din București, dar și în calitate de vorbitor nativ al idiomului limbii rromani vorbite în comunitatea mea, am identificat o serie de termeni care prezintă unele variațiuni între limba rromani standard și limba pe care o vorbim în comunitate.

Am continuat să cercetez aceste particularități, iar în cele ce urmează voi evidenția similitudinile și particularitățile idiomului vorbit în comunitatea mea (încadrat în spectrul mai

larg al dialectului carpatic) în comparație cu termeni din alte dialecte sau raportat la limba rromani standard, ca unitate echilibrată a tuturor dialectelor.

Culegând o serie de cuvinte, am încercat ulterior să identific o serie de categorii și subcategorii în care să includ anumiți termeni. Astfel, pentru acest eseu doresc să vă prezint o primă categorie, cea a împrumuturilor, urmând să dezvolt într-o lucrare viitoare, poate chiar lucrarea de licență, și alte categorii, precum cele ale particularităților morfologice sau sintactice, sau cea a particularităților fonetice.

Prin urmare, datorită, sau din cauza contactului lingvistic, în idiomul vorbit în comunitatea mea, sunt folosite foarte multe împrumuturi atât din limba română cât și din limba maghiară, aceste două limbi fiind limbile de contact, și datorită poziției geografice a comunității.

În continuare, voi da câteva exemple în acest sens. De pildă, pentru cuvântul ***urs*** (lb. română), în forma limbii din comunitatea mea, utilizăm termenul împrumutat din limba română, adăugând sufixul masculin specific rrom - „o(s)" > ***urso(s)*****,** în timp ce în limba rromani standard sau în alte dialecte ale limbii rromani, cum ar fi cel ursăresc sau căldărăresc, întâlnim frecvent termenul rrom ***rich/ richino*** „urs".

Un alt exemplu este cuvântul „albină" (lb. română) pentru care, în limba rromani standard se păstrează termenul rrom ***birovli*** iar în graiul din Finteușu Mic utilizăm împrumutul din limba română, ***albina***. Tot în această categorie apare și verbul „a întâlni" (lb. română) pentru care în limba rromani standard utilizăm termenul specific rrom ***malavel***, iar în idiomul de la mine din comunitate utilizăm forma ***întïlnil,*** formă, ce are la bază verbul din limba română *a întâlni*.

A doua subcategorie de cuvinte împrumutate este cea a împrumuturilor din limba maghiară. Ca exemplu, pentru culoarea ***verde*** (lb. română) regăsim în limba rromani standard forma ***zéleno*** (împrumutată și aceasta din limbile slave, formă prezentă astăzi și în limba bulgară – blg. *зелено/ zeleno* „verde")**.** Forma utilizată la noi, în comunitate, însă, este ***zéldo,*** împrumut care se apropie mai mult de limba maghiară (mag. *zöld* „verde"). La fel și pentru culoarea ***galben*** (lb.română), unde întâlnim în limba rromani standard termenul ***zïlt/o*** „galben", provenit tot din limbile slave, în vreme ce în idiomul din comunitatea Finteșu Mic este preferată forma împrumutată din maghiară ***śargo*** „galben" (< mag. *sárga*). Rămânând tot la sfera culorilor, un alt

exemplu se referă la ***albastru*** (lb.română), pentru care întâlnim în limba rromani standard termenul ***bodlo*** (cu rădăcini vechi indiene), dar și sinonimele: ***sinio*** (din slavă), sau ***mavis*** (din turcă), toate însemnând „albastru". În idiomul din comunitatea mea, în completarea formelor sinonimice, întâlnim împrumutul din limba maghiară ***kiko*** (mag. *kék*), având același înțeles: „albastru".

Astfel, întorcându-mă la ce încercam să sugerez mai devreme, anume că împrumuturile pot fi interpretate fie ca „datorită", fie „din cauza" contactului lingvistic, putem observa și din exemplele de mai sus, pe de o parte aspecte negative, cum a fost exemplul pierderii unui cuvânt rrom important precum ***rich*** „urs", și pătrunderea împrumutului *urso(s)*, probabil și ca urmare a presiunii linvistice venite din partea limbii române, iar pe de altă parte remarcăm aspecte pozitive în opinia mea, precum seria de împrumuturi ***sinio - mavis*** - ***kiko***, care, pe lângă faptul că particularizează un dialect sau altul: (***sinio*** dialectal ursăresc; ***mavis*** dialectal spoitoresc; ***kiko*** dialectul carpatic), configurează în cadrul limbii rromani comune o serie sinonimică în spiritul dezvoltării limbii prin mijloace externe de îmbogățire a vocabularului.

Totodată, aspectele analizate în acest eseu demonstrează că, deși limba rromani poate varia de la un dialect la altul, sau de la o variantă a limbii romani vorbite într-o anumită comunitate sau alta, diferențele se rezumă în principal la nivelul lexicului, structura limbii, cea care dă consistență și unitate limbii, fiind aceeași. Astfel, exceptând situațiile, de nedorit, în care anumite împrumuturi ajung să înlocuiască termeni vechi din limbă, de cele mai multe ori diversitatea lexicală ne indică tocmai varietatea și bogăția limbii rromani, precum și faptul că această limbă este un organism viu, aflat în continuă mișcare și dezvoltare.

Bibliografie

Sarău, Gheorghe, *Strùkture rromane ćhibăqe* (Structuri ale limbii rromani), Editura Universității din București, 2015, București;

Sarău, Gheorghe, Alexandra Vidraşcu, *Dicționar Trilingv Rrom-Român-Englez*, Editura Centrului Național de Cultură al Romilor București, 2019, București;

Sarău, Gheorghe. *Rromani Leksikologìa* (Lexicologia rromă), Editura Universităţii din Bucureşti, 2004, București;

Particularităţi culturale ale populaţiei rrome în psihologia suferinţei

Motaș Viorel

Rromani - Română

anul I

Lucrarea de faţă prezintă sinteza unor manifestări, tradiții și realități ale populației de etnie rromă care au influențe în psihologia suferinței, precum şi rezultatele unei cercetări personale, prin care mi-am propus investigarea imaginii suferinței în diferite stadii ale vieții și motivele reticenței/refuzului rromilor de a apela la specialiști (psihoterapeuți).

Psihoterapia este un proces complex de tratament psihologic, centrat pe reducerea unor simptome, pe reechilibrarea şi reconstrucţia personalităţii. Acesta necesită un demers de mai lungă durată (de la câteva săptămâni la câţiva ani) şi o calificare superioară a psihoterapeutului care îl îndrumă.[43]

Psihoterapeutul este perceput de către rromi ca o persoană care poate salva viaţa, aflat la graniţa dintre doctor şi vrăjitor. Misiunea sa poate fi îndeplinită numai printr-o cunoaştere profundă atât a pacienţilor cât şi a contextului din care vin aceştia, aşadar a familiilor şi comunităţilor cărora le aparţin. Chiar şi atunci când psihoterapeutul doreşte să schimbe ceva fundamental în gândirea şi structura pacientului rrom, pentru a fi eficient, trebuie să cunoască şi să urmeze gândirea şi structura deja existente în mintea, inima şi comportamentul social al acestuia.

Ignorarea sau necunoaşterea de către terapeut a elementelor culturale ale pacientului rrom afectează relaţia dintre terapeut şi pacient cât şi progresul terapiei. În relaţia cu pacientul de etnie rromă încrederea este cheia succesului, iar această încredere nu se poate construi dacă sunt

[43] Steliana, Rizeanu. *Introducere în psihologie*, Bucureşti: Editura Universitară, 2013.

cunoscute particularităţile culturale ale acestuia. Investigarea cauzelor care au generat suferinţa utilizând metode standard poate genera suspiciuni în subconştientul pacientului. Prezentarea şi descrierea particularităţilor culturale poate oferi o explicaţie argumentată în ceea ce priveşte rezerva populaţiei de a se adresa specialiştilor în tratarea diferitelor afecţiuni psihice provocate de suferinţă.

Problematica prezenţei rromilor *în* şi *la* spital, relația lor cu suferința, moartea și impuritatea asociată acesteia apare adesea, în cheie de senzație, dar din păcate nu se fac clarificări și distincții specifice.

Spitalul este perceput ca fiind „un loc de exil față de propriul stil de viață". Din acest motiv, mulți rromi acceptă dureri insuportabile decât să fie rupți de familie (comunitate) și să ajungă la spital. Spitalul, ca loc ostil, este un motiv de diferențiere și respingere. Este un loc renumit pentru impuritatea sa, unde nu se pot respecta anumite reguli de igienă, rromii considerându-l potențială sursă de boală și necurățenie. Diminuarea riscului de contaminare se vede și în faptul că rromii aduc *consumabile* și lucruri de unică folosință, cum ar fi pahare și farfurii de plastic, cearșafuri și prosoape proprii, lucruri care nu au fost folosite de nerromi. Spitalul este locul în care se moare, o „casă a morții", cu alte cuvinte.[44]

În perioada în care am fost profesor de limba rromani în comunitatea de rromi căldărari din localitatea Zanea, comuna Ciurea, județul Iași am observat unele tradiții, cutume specifice, atunci când o persoană se îmbolnăvea sau suferea de o boală. Astfel, familia, familia lărgită, comunitatea suferă atunci când este bolnavă o persoană importantă din familie/comunitate. Manifestările lor dezvăluie un comportament ritualic plin de dramatism, susţinut de forța grupului și de solidaritatea *reală* de care dau dovadă în momentele dificile ale trecerii prin spital. În cazul în care o persoană importantă din comunitate (bulibașă) este internată în spital, membrii familiei (soț/soție, copii, părinți) și familia lărgită au o suferință aparte față de ceilalți membri ai comunității, manifestările fiind deosebite, ieșite din comun: ţipete, urlete chiar, smulgerea părului din cap, lovituri puternice şi automutilante.

Moartea unui bulibașă, internat cu grave probleme de sănătate, a fost de neacceptat pentru rude. Nu există vreo revendicare de tip nemulțumire față de actul medical. Ceea ce se

[44] Mirel, Bănică. *Bafta, Devla şi Haramul. Studii despre cultura şi religia romilor*, Iași: Editura Polirom, 2019, pag. 214

întâmplă însă este o manifestare culturală de tradiție a acestei comunități căreia îi aparține pacientul, reacția de doliu este una foarte zgomotoasă.[45]

Lipsa unui „răspuns cultural“ adecvat nu este specifică României, chiar dacă este una dintre țările cu cel mai mare număr de rromi. Cercetători americani au remarcat la rândul lor obiceiul rromilor din SUA de a-și vizita în număr mare rudele bolnave, aflate în suferință în spitale, în principal cu scopul de a restabili echilibrul emoțional, de a le dovedi că nu sunt uitați sau excluși din comunitate (studiul Kaplan, Taylor, 2008).[46]

Suferința populației de etnie rromă în cazul persoanelor bolnave (internate în spital) sau în cazul decesului celor apropiați au repercursiuni de neînțeles asupra populației majoritare, șlefuiesc personalitatea şi conduita copiilor, a viitorilor adolescenţi.

Adolescenţii pot necesita o îngrijire specială atunci când suferă. De multe ori, este dificilă abordarea și ajutarea acestora. Un adolescent nu-și exprimă durerea în acelaşi mod cu un alt adult. Cei mai în vârstă se pot îmbolnăvi după o mare pierdere. Ei pot avea o boală cronică sau o altă condiţie care interferează cu suferinţa psihică sau care se poate agrava.

Părinții unui elev care nu vedea bine la tablă au refuzat să accepte idea unui consult oftalmologic și recomandarea ca acesta să poarte ochelari considerând acest lucru un handicap, cu repercursiuni majore asupra viitorului adolescent.

Un aspect care evidenţiază cert influenţa culturii/tradiției asupra terapiei se referă la presiunea socială asupra persoanei care se află într-un proces de terapie. Un exemplu concret este al unei tinere în vârstă de 31 de ani care şi-a pierdut soţul suferind de leucemie. Pierderea soţului şi responsabilitatea creşterii celor 3 copii în condiţiile în care aceasta nu avea nicio sursă de venit a fost factorul declanşator al depresiei. Acutizarea depresiei a fost urmare a elementelor culturale care, pe de o parte nu permit intervenţia de specialitate, iar pe de altă parte conform acestora se induce de către sentimentul de culpabilitate. În tradiţia rromă dacă un bărbat moare de tânăr vina aparţine soţiei care este *bibaxtali* - adică „fără noroc”.

---

[45]Bocete de jale au zguduit din temelii cel mai mare spital din Moldova! Pirandele nu s-au putut opri din plâns, Știrile Kanal D, 17.01.2017, 19:24

[46] Mirel, Bănică. Bafta, Devla şi Haramul. Studii despre cultura şi religia romilor, Iași: Editura Polirom, 2019, pag. 215

Tratamentul ambulatoriu joacă un rol important în procesul de plângere a necazului. Împărtăşirea grijilor și ajutorului personalului de specialitate este foarte important.

Bariere în psihoterapia persoanelor de etnie rromă pot fi considerate și obstacolele lingvistice, de comunicare, dar și cele de ordin cultural și psihologice. Un aspect deosebit de problematic este impactul obstacolelor lingvistice asupra persoanelor cu disabilităţi psihosociale sau intelectuale. Aceasta reprezintă o problemă mai ales pentru persoanele care provin din familii de migranţi, având în vedere că, în general, psihoterapia şi testele cognitive trebuie efectuate în limba maternă a pacientului. Copiii cu disabilităţi intelectuale din comunităţile etnice minoritare pot, de asemenea, să fie ţinuţi acasă din cauza stigmatului asociat cu handicapul respectiv în comunitatea din care fac parte, ceea ce îi determină pe furnizorii de servicii sociale să presupună în mod greşit că acestora li se acordă asistenţă la domiciliu.[47]

Efectele suferinței se resimt la toate nivelele personalităţii şi în toate momentele vieții populației de etnie rromă: dezvoltarea cognitivă, maturizarea afectiv-emoţională, sistem de interese şi valori, comportamente manifeste, formarea conştiinţei de sine, natura imaginii şi a respectului de sine. Ce este important, însă, să reținem este că nivelul integrării şi adaptării unui etnic rrom într-un sistem, inclusiv acela privind accesul la asistență pshihoterapeutică, depinde în bună măsură și de modul în care societatea în general, dar și personalul de specialitate, sunt deschiși să cunoască aspectele culturale specifice ale comunităţii din care pacienții provin.

Bibliografie:

Steliana, Rizeanu, *Introducere în psihologie*, București, Editura Universitară, 2013

Mirel, Bănică. *Bafta, Devla şi Haramul*. *Studii despre cultura şi religia rromilor*, Iași: Editura Polirom, 2019

https://www.stirilekanald.ro/bocete-de-jale-au-zguduit-din-temelii-cel-mai-mare-spital-din-moldova-pirandele-nu-s-au-putut-opri-din-plans-16603805, (ultima accesare 21.03.2021)

[47] Discriminarea multiplă în domeniul sănătăţii, European Union Agency from Fundamental Rights, memoriu 13.03.2013, p. 2

https://fra.europa.eu/sites/default/files/media-memo-multiple-discrimination-in-healthcare_ro.pdf Discriminarea multiplă în domeniul sănătăţii, European Union Agency from Fundamental Rights, memoriu 13.03.2013.

Provocări lexicale - vegetația în limba rromani

Ionuț Stanciu

Rromani- Română

anul III

Am ales să vorbesc despre vegetația în limba rromani, deoarece, în procesul personal de învățare a limbii și din interacțiunile cu vorbitori de limba rromani, am întâmpinat diferite provocări în a găsi anumite denumiri corespondente pentru termenii din domeniul vegetației în limba rromani.

În plus, acest segment nu dispune de resurse consistente nici în ceea ce privește publicațiile. Am găsit puține articole sau capitole distincte în lucrări de lexicologie care tratează acest subiect. Astfel că, am considerat necesar să îmi îndrept atenția asupra acestei tematici, pentru a putea veni în sprijinul dezvoltării acestui domeniu al limbii. Totodată, specificul acestei teme de cercetare, m-a motivat să îmi aleg și tema pentru lucrarea de licență.

Pentru acest eseu, am ales să vorbesc despre materialul cules până în prezent, consultând o serie de articole și volume de specialitate[48], manuale, dicționare[49], precum și lista realizată de cercetătorul Marcel Courthiade[50], întreg materialul urmând a fi completat și dezvoltat în capitolele lucrării de licență.

Pentru a marca seria cuvintelor aparținând câmpului lexical al vegetației, am grupat termenii în diferite categorii, precum: *flori, legume, fructe, arbori, cereale*.

În prima categorie, cea a *florilor*, întâlnim în limba rromani termeni precum:

---

[48]Sarău, Gheorghe. Rromani Leksikologìa: (lexicologia rromă), Editura Universităţii din Bucureşti, 2004

[49]Gheorghe Sarău, Alexandra Vidraşcu, *Dicționar Trilingv Rrom-Român-Englez*, Editura Centrului Național de Cultură al Romilor București, 2019, București.

[50]Mă refer aici la lista cu termeni în limba rromani și latină aparținând câmpului lexical al vegetației realizată de lingvistul rrom Marcel Couthiade, lucrare în manuscris.

jekhtorro – „ghiocel”, termen compus din numeralul ordinal *jekhto* „primul” și sufixul diminutival „-orro”. În plan semantic, termenul face trimitere la faptul că ghiocelul este prima, sau printre primele flori care apar primăvara. De asemenea, forma diminutivală face trimitere la dimensiunea florii.

tuliphand – „lalea”, în cazul acestui termen se poate remarca rădăcina, „tulip”, prezentă în numeroase limbi internaționale ca engleză (*tulip*), franceză (*tulipe*), spaniolă (*tulipán),* italiană (*tulipano*), termenul indicând o origine latină: *tulipa*.

pirro ruvesqo – „pedicuța”, aici construcția *pirro ruvesqo* s-a format cel mai probabil în urma unui calc lingvistic după construcția din limba română „piciorul lupului”, o denumire alternativă, populară, pentru *pedicuță.*

krìno – „crin”; **trandafìros** – „trandafir”; **zambìla** – „zambilă” - toți cei trei termeni apar ca urmare a unor împrumuturi, prin care sunt preluate formele din limba de contact, în cazul de față din limba română. Asistăm, deci, în acest caz, la un mijloc extern de îmbogățire a vocabularului. De remarcat, însă, adaptările în limba rromani, pentru substantivele masculine în „-o” sau „-os” (*krìn**o**, trandafìr**os***), și în „-a” pentru substantivele feminine: *zambìl**a***.

Desigur, putem aminti pentru această categorie și termenul generic **luludĭ** pentru „floare”, provenit din limba greacă λουλούδι (*louloúdi*), cu același sens „floare”.

A doua categorie este cea a legumelor:

icali – „ardei”; **purum** – „ceapă”; **kolompìri (**dar și **matrèli** sau **pićòkuri) – „**cartof”; **xiro** – „castravet”; **śax** (dar și **armin**) – „varză”; **xirxil** – „mazăre”; **bràzba** – „sfeclă”; **ciknìda** – „urzică”; **dudum –** „dovleac” (**dudumorro** – „dovlecel”), **xuxurr** – „ciupercă”. Interesantă apare și construcția **xuxurralo** pentru „conopidă”. Alte exemple de legume fac trimitere la unele împrumuturi românești: **morkoj** – „morcov”; **fasuj** – „fasole”; **loli** – „roșie” (aici un alt calc lingvistic după modelul românesc care face trimitere la culoarea legumei). Tot pentru roșie, însă, există și forma **pärädàjka**, ca împrumut de origine slavă.

A treia categorie este cea a fructelor:

phabaj – „măr”; **ambrol** - „pară”; **kilav** – „prună”; **akhor** – „nucă”; **drakh** – „strugure”; **pendex** – „alună”; **lolŏrri** – „zmeură” (unde termenul s-a format de la adjectivul *loli* „roșie”+ suf. diminutival „-orri”)**.** Se disting și unele împrumuturi directe din limba română: **portokàla** – „portocală”; **banàna** – „banana”, precum și **zàrzara** – „caisă, piersică”, sau **xerbùzo** – „pepene”, care este inspirat din regionalismul *harbuz* din limba română.

Următoarea categorie a termenilor din sfera vegetației este cea a arborilor. În acest caz, putem observa că o serie de termeni s-au format cu ajutorul derivării, ca mijloc intern de îmbogățire a vocabularului, sufixul tipic fiind „–lin”. De menționat și faptul că acest mecanism funcționează în special în cazul pomilor fructiferi. Astfel, întâlnim termeni precum:

phabajlin - „măr”, care s-a format din substantivul phabaj „măr (fructul)” și sufixul cu valoare colectivă „-lin”.

ambrolin - „păr”, aici remarcăm accidentul fonetic descris prin suprimarea a două consoane geminate. Astfel, alăturarea celor două consoane „l”: ambro**l** + **l**in, a determinat căderea uneia dintre acestea, rezultând *ambrolin* (ca și în cazul lui śo**v**+**v**ar+deś care > *śovardeś* „șaizeci”).

akhorlin – „nuc”, format de la substantivul *akhor* „nucă” și suf. „-lin” > *akhorlin*.

kilavlin – „prun”, sau **pendexlin** – „alun”, după același model, format de la substantivul *kilav* „prună”, respectiv **pendex** - „alună” și suf. „-lin”**.** Interesante sunt și formele **zàrzarlin**, unde sufixul „-lin” apare alipit unui termen împrumutat, semn că limba rromani este un organism în mișcare, acționând și aplicând structuri interne și asupra elementelor împrumutate.

În completarea denumirilor pentru pomi fructiferi, întâlnim și o serie de termeni pentru arbori sălbatici precum: **bagrin** – „salcâm”; **fälurin** – „tei”; **ćamlin** – „castan”; **belut** – „stejar”, dar și unele împrumuturi precum: **bràdo** – „brad”; **sàlka** – „salcie” etc.

Încheiem seria termenilor din sfera vegetației cu categoria cerealelor, aici întâlnind în limba rromani termeni precum: **dĭv**/**gĭv** – „grâu”; **misiri** – „porumb”; **śodi** (dar și **ʒov**) - „orz”; **pirinʒ** - „orez”; sau **kută** ca termen generic pentru „semințe”.

Prin exemplele ilustrate din cele cinci arii lexicale ale vegetației, am dorit să arăt, pe de o parte, faptul că limba rromani are fixate bine anumite denumiri și în completare dezvoltă chiar unele structuri prin mecanisme interne de îmbogățire a vocabularului. Pe de altă parte, am dorit să scot în evidență necesitatea de aprofundare a cercetărilor în acest domeniu, tocmai pentru a reda o paletă cât mai largă a denumirilor din ramura vegetației. În acest sens, pentru lucrarea de licență mi-am propus chiar lansarea unui chestionar[51] către cât mai mulți respondenți, inclusiv din străinătate, în urma căruia să colectez o serie de termeni care să ne ofere o imagine completă a vegetației în limba rromani.

Bibliografie

Sarău, Gheorghe, Alexandra Vidrașcu, *Dicționar Trilingv Rrom-Român-Englez*, Editura Centrului Național de Cultură al Romilor București, 2019, București;

Sarău, Gheorghe, *Rromani Leksikologìa* (Lexicologia rromă), Editura Universităţii din Bucureşti, 2004, București;

Elena Nuică, Ionica Duroi, Mantu Stoica, *I rromani cóhib thaj literatuôra: vasói IV-to klása* (Limba şi literatura rromani, clasa a IV-a), Editura Didactică şi Pedagogică, 2008, București;

Ionel Cordovan, Noemi Palfi-Tamaş, *I rromani ćhib thaj i literatùra vaś o śovto siklŏvipnasqo berś,* (Limba şi literatura rromani pentru anul VI de studiu), Editura Vanemonde, 2008, București;

Gheorghe Sarău, Gabriela Moise, Marius Căldăraru, *I rromani ćhib thaj i literatùra vaś o eftato siklŏvipnasqo berś* (Limba şi literatura rromani pentru anul VII de studiu), editura Vanemonde, 2008, București;

Jupiter Borcoi, Nicolae Pandelică, Gheorghe Sarău, *I rromani ćhib thaj i literatùra vaś o oxtoto siklŏvipnasqo berś,* (Limba şi literatura rromani pentru anul VIII de studiu), editura Vanemonde, 2009, Bucureşti

[51] https://docs.google.com/forms/d/1Hjgb03Y_9FiwPoXg2o6vjdYH28HwUQr8gMy1lxXPLPI/edit

Gânduri, cugetăti, poezii...

Emil Iulian Suade

Rromani - Română

anul II

Din manuscrisul *Cupru*

Holocaust de doi august

Țineau recele în ei poate eram noi
poate erați voi poate vom fi noi voi
un dârdâit de frig atâta căldură
cum este să știi cu adevărat minciuna
si copilului tău să-i mesteci un adevăr
o coajă mucegăită
cu gura uscată de emoție si să îi spui
azi vei mânca ciocolată. trebuie numai să fii
ascultător. și să nu întrebi ce gust are ciocolata
nici măcar pentru ultima oară
în rând numai se șoptește să nu se supere
cei care au inventat arborele genealogic

arborelui genealogic din instituțiile publice
se compune din trei părti rădăcină tulpină coroană
întâi mamele
copii
bătrânii

tinerilor buni de muncă li se dădeau
palmele goale nicio tandrețe din
mirosul gazului parcă de ouă clocite
ne amintim

gloanțele erau prea scumpe pentru rudari
gloanțele erau prea scumpe pentru ursari
gloanțele erau prea scumpe pentru cărămidari
gloanțele erau prea scumpe pentru spoitori
gloanțele erau prea scumpe pentru cocalari
gloanțele erau prea scumpe pentru lingurari

se strângea din tavan
orificiului de deasupra creștetelor se strângea
din cerul mic si neputincios se aruncau pastile

Doamne IIsuse Hristoase să nu uităm atunci ai fost
numai de carne flască
fără suflet nici pietrele nu plâng

și toți ne întrebam de parcă nu am fi știut
erați voi poate eram noi sau poate amestecați
cu cenușa vom fi fost pâini calde cu ochii vii
hrană heill pentru corbii făuritorii de lumi
pustii și mai pustii

moartea de atunci nu este exclusă de acum
știe mai bine
unde să ne caute
o conspirație cu surâsul pe buze și ștampile
de la instituțiile care trebuie să ne apere
de surâsul și bunăvoința nebunilor nici de ei nu ne puteau apăra

azi este o nouă zi a copilulului sfătuit
să vorbească cu toata inima că urăște ciocolata
cu toată inima

În sângele nostru anotimp indian

partea din capul pieptului aerul primului strigăt vechi.
inima palmă deschisă
și închisă-n pumn lămâie stoarce
și-n flori de tei mai spunem câteodată mamă
viitoarei litere A din bunica sanscrită
strigăm început fără sfârșit

respirăm cu toată familia
sângele nostru anotimp indian și floarea de lotus
și ghicit în ghioc de la sfere
cu semnele și semnalele palmei stângi
destine rebele cu emisfere.

blonzi și bruneți de o piele roșiatică meditătm după ceas
cine a mai rămas același de la primul pas
către magazinul cu dulciuri Europa
cine poate să își țină mai mult timp
în aceeași geometrie formula sufletului comun
se arăta la față.
și ai noștri care se ascund de noi tot noi suntem.

"Îmi place Emil Iulian SUDE fiindcă e un poet născut, nu făcut. El n-a urmat cursuri de "creative writing" ca să învețe meseria poeziei. A cântat după ureche, ca acei lăutari iubiți de nobili, când lumea mai era frumoasă, nu după note… El își învață poezia din poezie, nu din teorie. Un poet autodidact, vor spune unii cu nas subțire. Dar el nu-și ajustează cămașa altuia pe măsura lui, el intră cu foarfeca în propria piele și ne face demonstrația că poezia nu e o disciplină pe care o înveți la facultate. Ea este însoțitoarea ta permanentă, singura care știe să te ducă de mână în casa celor mari care vorbesc o limbă străină pe care constați că o vorbești și tu dintotdeauna, cum se întâmplă în vis.
Emil Iulian trăiește în poezie. Să-l primim cu atenția care i se cuvine."

Nora IUGA,
Cuvânt înainte la volumul de poezii *Scărarul*, autor Sude Emil Iulian, editura Grinta, 2014.